

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛУЦЕНКО ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
романо-германської філології
та зарубіжної літератури
к.філол.н. Дарина ІГНАТЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2024 р.

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – німецька
Освітня програма Німецька та друга іноземна мови та
літератури (переклад включно)

Магістерська робота

Науковий керівник:
Данцл Л.С.
к.філол.н., доцент, доцент кафедри
романо-германської філології
та зарубіжної літератури

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЕКТ5/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Луценко П. О. Німецькомовні запозичення в українській мові. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша — німецька. Освітня програма Німецька та друга іноземна мови та літератури (переклад включно). Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. 106 с.

Магістерську роботу присвячено комплексному дослідженню німецькомовних запозичень в українській мові. У процесі дослідження було укладено корпус із 1077 запозичених лексичних одиниць, відібраних із лексикографічних джерел. Вивчено фонетичну, морфологічну та лексико-семантичну адаптацію германізмів, виявлено особливості їх функціонування в сучасному україномовному середовищі.

Робота включає історико-лінгвістичний аналіз мовних контактів, систематизацію запозичень за сферами вживання та розгляд ролі мовного посередництва в процесі їх засвоєння. Застосування діахронічного та синхронічного підходів дозволило не лише дослідити історичний розвиток германізмів, а й окреслити сучасні тенденції їх використання. Окрему увагу приділено аналізу запозичень у контексті міжкультурної взаємодії, що розкриває їх значення в українському мовному та культурному просторі.

Отримані результати є важливими для розуміння процесів мовної інтеграції та можуть бути використані у викладанні порівняльної лексикології, а також для подальших досліджень у сфері лінгвістики.

Ключові слова: міжмовні контакти, запозичення, германізми, мовне посередництво, адаптація, лексико-семантика.

SUMMARY

Lutsenko P. O. German Loanwords in Ukrainian. Speciality 035 *Philology*. Specialization 035.043 *Germanic Languages and Literatures (including Translation)*, first – *German*. Educational Programme *German and Second Foreign Languages and Literatures (including Translation)*. Vasyl' Stus Donetsk National University, 2024. 106 p.

The master's thesis focuses on a comprehensive study of German loanwords in the Ukrainian language. A corpus of 1,077 borrowed lexical units was compiled from dictionaries. The research examines the phonetic, morphological, and lexico-semantic adaptation of Germanisms, highlighting their unique features within the modern Ukrainian linguistic environment.

The study includes a historical-linguistic analysis of language contacts, a systematic classification of loanwords by usage domains, and an exploration of the role of linguistic mediation in the borrowing process. The application of diachronic and synchronic approaches allowed for both an examination of the historical development of Germanisms and an identification of current trends in their usage. Special attention is given to analyzing loanwords within the context of intercultural interaction, emphasizing their significance in Ukrainian linguistic and cultural spaces.

The findings are essential for understanding language integration processes and can be applied in teaching comparative lexicology as well as for further linguistic research.

Keywords: language contacts, loanwords, Germanisms, linguistic mediation, adaptation, lexical semantics.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. МОВНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ КОНТАКТИ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	12
1.1 Основні положення теорії мовних контактів	12
1.2 Типологія мовних контактів	15
1.3 Із історії взаємодії німецької та української мов.....	21
1.4 Принципи та методи вивчення взаємодії лінгвокультур	24
1.5 Термінологічний апарат дослідження	27
1.6 Поняття діяхронії та синхронії при дослідженні запозичень.....	29
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	33
РОЗДІЛ 2.	36
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОНТАКТІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	36
2.1 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на лексико- семантичному рівні.	36
2.2 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на морфологічному рівні.....	46
2.3 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на фонетичному рівні.....	55
2.4 Взаємодія німецької і української мов на сучасному етапі.....	65
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	72
РОЗДІЛ 3.	77
СТАН ТА ВИКОРИСТАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ	77

3.1 Функціонування німецьких запозичень у сучасній українській мові.	77
3.2 Взаємодія німецької та інших слов'янських мов.....	80
3.3 Роль мовного посередництва в процесі запозичення.....	83
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	89
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	97
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	105

ВСТУП

Мовці користуються системами знаків та домовленостей, навіть не задумуючись про це. Те, як вони утворювалися та розвивалися, цікавило дослідників ще споконвіків. Сьогодні у світі налічується понад 7 тисяч мов [88]. У деяких із них настає період, коли їх потенціал вичерпується або іноземний варіант на позначення того ж поняття звучить краще та влучніше. У такому разі задля розширення лексики використовують *мовні запозичення* — наслідки *мовних контактів*, що позначають взаємодію та вплив однієї мови на іншу.

О. О. Потебня розглядає слово як результат творчої взаємодії думки і мови [37], що стає основою для подальших роздумів про роль слів у житті мови та культури. У цьому дослідженні підхід українського мовознавця і філософа набуває особливого значення, оскільки аналіз впливу німецької мови на українську через запозичення не тільки показує їхню взаємодію, а й підкреслює унікальність цього мовного явища.

Такі іноземні дослідники, як U. Weinreich („Languages in Contact: Findings and Problems“, 1953) [75], E. Haugen („Language Conflict and Language Planning“, 1966) [67], G. Bellmann („Slavoteutonica: Lexikalische Untersuchungen zum slawisch-deutschen Sprachkontakt im Ostmitteldeutschen“, 1971) [55], M. Höfinghoff („Deutsche Entlehnungen im Ukrainischen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert“, 2006) [69] та ін., а також вітчизняні дослідники, серед яких Д. І. Шелудько («Німецькі елементи в українській мові», 1931) [50], Ю. О. Жлуктенко («Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики», 1966) [10], О. Т. Горбач («Німецькі позичені слова в українській мові», 1995) [7], О. Г. Муромцева («Українсько-німецькі мовні контакти», 2004) [30] та ін. розглядали у своїх працях проблему *мовних контактів*, що відноситься до *контактної лінгвістики*.

Актуальність цієї наукової розвідки обумовлена необхідністю аналізу явища німецькомовних запозичень в українській мові через призму лексикографічних

джерел для розуміння сучасних тенденцій еволюції мови та виявлення впливу запозичень на культурний та мовний контекст України. Зростаюча кількість міжмовних контактів лише підкреслює важливість цієї праці.

Об'єктом роботи є німецькомовні запозичення в українській мові, зокрема їх особливості та характеристики.

Предметом цієї праці є фонетична, морфологічна та лексико-семантична специфіка германізмів в українській мові.

Дослідницьким матеріалом слугують німецькомовні запозичення в українській мові в кількості 1077 одиниць. Матеріал був відібраний методом суцільної вибірки зі «Словника іншомовних слів» редакції С. М. Морозова та Л. М. Шкарапути [101] та «Етимологічного словника української мови» під редакцією О. С. Мельничука [95; 96; 97; 98; 99; 100].

Теоретичною базою цього дослідження стали праці Ю. Бестерс-Дільгер «Німецькі лексичні запозичення в українській мові: до питання про польське посередництво та актуальність» (J. Besters-Dilger „Deutsche lexikalische Entlehnungen im Ukrainischen: zur Frage der polnischen Vermittlung und heutigen Aktualität“ [57]), Ю. О Жлуктенка. «Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики» [10] та О. Г. Муромцевої «Українсько-німецькі мовні контакти» [30].

Мета магістерської роботи – з'ясувати тенденції щодо запозичень із німецької мови в українську та розкрити особливості їх адаптації в україномовному середовищі.

Відповідно до мети виокремлюємо такі **завдання** дослідження:

- 1) *вивчити* історіографію проблеми німецькомовних запозичень в українській мові;
- 2) *дібрати* та *укласти* корпус лексичних одиниць української мови, що були запозичені з німецької;

- 3) *систематизувати* матеріал та *здійснити класифікацію* за сферами вживання;
- 4) *описати* особливості процесу адаптації німецьких лексем в українській мові на фонетичному, морфологічному та лексико-семантичному рівнях;
- 5) *дослідити* лінгвокультурну взаємодію німецької та української мов;
- 6) *відстежити* сучасні тенденції української мови, що впливають на стан німецьких запозичень в її системі;
- 7) *підвести* підсумки дослідження та *сформулювати* загальні ознаки запозичень з німецької мови в українську;

Для виконання поставлених завдань були використані такі **методи**: (1) *метод описового аналізу*, (2) *порівняльний метод*, (3) *прийом кількісних підрахунків* та (4) *метод індукції*.

(1) *Метод описового аналізу*, за допомогою якого ціле розщеплюється на частини для подальшого опису у форматі відомих моделей, дав змогу встановити, як німецькомовні запозичення взаємодіють з іншими словами української та як вони доповнюють мовну систему. (2) *Порівняльний метод* було використано з метою виявлення спільних та окремих рис дослідницького матеріалу. (3) *Прийом кількісних підрахунків* вдалося застосувати для визначення частотності вживання запозичених лексем та наочного відображення отриманих результатів. На заключному етапі (4) *метод індукції*, що передбачає перехід від конкретики до загальних висновків, дав змогу зробити припущення щодо всіх подібних лексичних одиниць на основі конкретного вже дослідженого емпіричного матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було проведено комплексний аналіз сучасних німецькомовних запозичень в українській мові на основі їх фонетичних, морфологічних та лексико-семантичних особливостей, який дозволив простежити специфіку їх адаптації в україномовному середовищі та їхню роль у теперішньому мовному просторі. Важливим аспектом є використання методів

діахронічного і синхронічного аналізу, що дало змогу виявити як історичний розвиток запозичень, так і їхній поточний стан у сучасній мові. Дослідження також оновлює уявлення про вплив німецькомовних запозичень на українську лексику в контексті міжкультурної взаємодії, висвітлюючи нові тенденції й збагачуючи розуміння процесу мовної інтеграції.

Теоретичне значення праці проявляється в тому, що під час дослідження були з'ясовані та описані основні фонетичні, морфологічні та лексико-семантичні зміни, що відбуваються в процесі запозичення. Завдяки цій науковій розвідці можна поглибити розуміння лінгвістичних процесів взаємодії мов, а саме адаптації та інтеграції запозичень.

Практичне значення роботи полягає в можливості її використання під час викладання дисципліни «Порівняльна лексикологія» у закладах вищої освіти та для подальших досліджень процесу запозичень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи викладено в доповіді «Німецькомовні запозичення в українській мові» на II Міжнародній студентській науковій конференції «Формування сучасної науки: методика та практика» (м. Вінниця, 4 листопада, 2022 р.) та в доповіді «Діахронія та синхронія при дослідженні німецькомовних запозичень в українській мові» Міжнародної наукової конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов», що проводилась в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (м. Вінниця, 21 червня 2024 р.).

Публікації. Основні положення праці висвітлено в тезах доповіді «Німецькомовні запозичення в українській мові» в збірнику матеріалів II Міжнародної студентської наукової конференції «Формування сучасної науки: методика та практика» «Молодіжної наукової ліги» (м. Вінниця, 4 листопада, 2022 р.); в тезах доповіді «Діахронія та синхронія при дослідженні німецькомовних

запозичень в українській мові» Міжнародної наукової конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов», що проводилась в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (м. Вінниця, 21 червня 2024 р.) та в статті «Вісника студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса», Випуск 16 Том 1 / ред. кол. М. І. Прихненко (голова) та ін. (м. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024 р.).

Структура та обсяг. Магістерська робота має традиційну структуру та складається зі вступу, двох розділів із поданими до них висновками, загального висновку та списку використаної літератури. Обсяг магістерської роботи складає 106 с.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність праці, окреслено об'єкт, предмет та матеріал дослідження, висвітлено мету, завдання роботи, методи, новизну, теоретичне та практичне значення, вказано відомості щодо апробації та публікацій, а також описано структуру й обсяг наукової розвідки.

У *Першому розділі* «Мовні та міжкультурні контакти як об'єкт лінгвістичних досліджень» окреслено основні положення теорії мовних контактів, їх класифікацію та типологію, розвиток запозичень з огляду на історичну ретроспективу, зазначено основні методи та принципи вивчення взаємодії лінгвокультур, подано термінологічний апарат дослідження, розглянуто поняття діяхронії та синхронії та їх роль при дослідженні запозичень.

У *Другому розділі* «Лінгвокультурологічні аспекти вивчення контактів німецької та української мов» проведено аналіз запозичень на фонетичному, морфологічному та лексико-семантичному рівнях і розглянуто взаємодію цих мов на сучасному етапі.

У *третьому розділі* «Стан та використання німецькомовних запозичень» досліджено розглянуто своєрідність взаємодії німецької мови з українською та

з'ясовано сучасний стан функціонування німецьких запозичень в українській мові, їх інтеграцію в технічну, наукову та побутову лексику. Проаналізовано взаємодію німецької та інших слов'янських мов, а також розглянуто роль та види мовного посередництва під час процесу запозичення німецькомовних лексем в українську мову. Встановлено, що ці запозичення відображають історичні та культурні взаємозв'язки і активно функціонують у різних сферах сучасного мовлення.

У *Висновках*, як загальних, так і тих, що відносяться до кожного окремого розділу, підведено підсумки проведеного дослідження.

Праця завершується *Списком використаної літератури*.

РОЗДІЛ 1. МОВНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ КОНТАКТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1 Основні положення теорії мовних контактів

Дослідники завжди цікавилися мовами, їхніми властивостями, функціями та застосуванням. Але цікавішою для них була взаємодія, тобто поєднання, синтез та обмін лексичними, і не тільки, одиницями. Лексика є та залишиться найважливішою частиною мови, адже без неї не буде до чого застосовувати граматику та пунктуацію. Та про що взагалі можна говорити не маючи слів?

Люди постійно розвиваються, стають розумнішими та розширюють свій кругозір, саме це й відбувається з мовою, яка наче живий організм – постійно змінюється, щоб відповідати потребам мовців. Тому лексичний запас мови постійно розширюється та адаптується відносно середовища.

Є багато способів утворення нової лексики: від афіксального (до якого входять префіксальний, суфіксальний, суфіксально-префіксальний, безафіксний або ж їх поєднання), словоскладання зі словозростами до різних типів і видів аббревіатур та скорочень. Проте говорячи про словотвір, слід розуміти, що це створення нових лексичних одиниць шляхом використання та зміни уже існуючих. Але окрім словотвору можна також запозичувати елементи з інших мов. В такому випадку доцільним буде використання терміну мовні запозичення. Якщо ви запитаете поліглотів, або білінгвів (людей, які знають більше ніж одну мову), то вони скажуть, що є мовні одиниці, які зручніше використовувати, ніж інші, також люди, які тільки починають вивчати іноземну мову дуже часто та, зазвичай, несвідомо вживають у своєму мовленні слова інших мов. Це можна досить просто пояснити: оскільки такі одиниці виражені різними способами у різних мовах, а людині є з чим порівнювати, то мозок не вагаючись вибере ті, які він вважає більш доцільними, або ж просто зручнішими, незалежно від того, чи ці одиниці з тієї ж, чи вже з іншої мови. Саме таким мимовільним способом і виникають мовні

запозичення – перенесені елементи та конструкції з однієї до іншої мови в результаті мовних контактів.

А тепер визначимо що таке мовні контакти. Мовні, або як їх ще називають міжмовні, контакти є результатами взаємодії мов, двох або більше, які залишаються в мові та змінюють властивості її структури на різних рівнях та власне словниковий склад [18]. Також варто зазначити, що мовні контакти більш за все здатні змінювати мову та власне впливати на її розвиток.

Такі контакти з'являються, коли носії різних мов за тією чи іншою причиною вимушені спілкуватися між собою. Вони зберігаються через тривале використання та сполучення мов, при цьому це можуть бути умовно як і дві, або більше, людини, які розмовляють на різних мовах, так і одна людина, яка володіє мовами (активно чи пасивно), та часто використовує їх. Завдяки такому тісному існуванню мов, у голові людини змішуються елементи, які відносяться до різних, а іноді навіть абсолютно протилежних словникових запасів. Особа запозичує, тобто спрямовано; проте найчастіше це відбувається ненавмисно та мовець, навіть, не помічає таких запозичень, які Уріель Вайнрайх вперше назвав «мовними контактами» у однойменній праці. «...дві або декілька мов перебувають у контакті, якщо ними поперемінно користується та сама особа. Таким чином, місцем здійснення контакту є індивіди, які користуються мовою» [64, с. 22]. Важливо відмітити, що саме місцем цього контакту У. Вайнрайх визначає носіїв мови, адже завдяки їх володінню багатьма мовами і можливе таке явище, як виникнення міжмовних контактів, чому й присвячений розділ мовознавства під назвою контактна лінгвістика.

Ще з античних часів люди помічали, що мови мають властивість впливати одна на одну, проте тоді тільки зароджувався інтерес до дослідження мов та таке явище не сприймалось належним чином. Першими, хто звернувся до мовних контактів були гуманісти Італії; вони зазначали важливість контактної лінгвістики європейських мов тим, що утворення романських мов відбулося шляхом

контактування та поєднання латинської з германськими мовами. Проте, як виявилось пізніше, це був лише поверхневий інтерес і тогочасні дослідники не стали розглядати цю тему у своїх роботах. Ситуація почала покращуватися після того, як порівняльно-історичне мовознавство та історична типологія виникли на грані XVIII-XIX століттях. Та вже протягом всього XIX століття на передову позицію стає порівняльно-історичне мовознавство та вчені звертають увагу на дивергентні процеси мови. Втім, згодом лінгвісти розвивають тему конвергентних процесів та ролі контактних впливів.

Тому рано чи пізно дослідники все ж повернулись до такої цікавої галузі досліджень мови, як контактна лінгвістика (contact linguistics); її також відносять до окремого напрямку лінгвістики, а іноді й називають «лінгвістикою мовних контактів». Це відносно новий напрям, адже формування цієї науки відбулось лише в кінці XX століття, тоді коли уможливилось детальне вивчення цього процесу.

Такі відомі лінгвісти працювали над цим питанням: Г. І. Асколі, Г. Шухардт, Е. Хауген, І. О. Бодуен де Куртене, Л. В. Щерба, У. Вайнрайх, та багато інших. Проте серед вітчизняних дослідників ця тема була також досить поширеною, її дослідниками стали: А. М. Молодкін, В. О. Віноградов, В. Т. Клоков, Е. Ф. Володарська, Ж. Багана, Н. Б. Мечковська, Ю. О. Жлуктенко.

Лінгвісти, яких називали дисидентами младограматизма, більше цікавилися проблематикою контактної лінгвістики ніж інші, серед них варто відзначити Г. І. Асколі та Г. Шухардта, які вклали неоціненний внесок до теми мовних контактів. І. О. Бодуен де Куртене в свою чергу помічає, що процес контактування двох мов, окрім обміну елементів, надає ще й послаблення різниці різних частин мови.

Таким чином теорія мовних контактів почала розвивалась у повну силу лише в XX столітті з приходом науковців Празького лінгвістичного гуртку. А в наші дні напрям мовних контактів все більш актуалізується, будучи пов'язаним з розвитком

як мов, їх носіїв, так і всього світу загалом. Що власне і дає підставу стверджувати, що це явище можна розглядати з різних сторін, та спільним у всіх поглядах буде те, що для виникнення мовного контакту необхідні щонайменше дві мови та один мовець, який ними володіє.

1.2 Типологія мовних контактів

Загальновідомим фактом є те, що мова – це результат розвитку її мовців, вона віддзеркалює прогрес у різних галузях: від економічної та політичної до мистецької та духовної. Це перш за все складна система, ядро з багатьма нашаруваннями, проте ядро тільки протягом століть та віків отримує ці шари, які, звичайно, також адаптує під власні потреби та правила. Головним є те, що не можливо знайти мову, яка б не піддалась впливу іншої тому, що мови формуються впродовж багатьох років, а протягом такого великого періоду майже стовідсотково щось відбудеться з її народом, чи то промислова революція, яка перекине весь словниковий запас з ніг на голову, громадянське повстання, яке скине старе керівництво і до влади прийде нове, прогресуюче та інновативне, чи війна, яка буде мати вже серйозніший вплив, переосмислить цінності та при цьому відбудеться ще один контакт з іншою мовою; або позитивне – промислове диво, вкрай необхідна інвестиція іншої країни, чи науковець, який винайде електрику та раз і назавжди змінить напрямок розвитку країни та світу загалом.

Адже без зовнішніх впливів це важко було б назвати мовою: важка, нерухома, стійка та, насамперед, не здатна до розвитку організація мовлення – краще схарактеризувало б такий тип мови. Але й не варто вдаватися у крайності, оскільки оптимальними характеристиками мови будуть прогресивність та сталість, так звана рівновага, які на перший погляд будуть здаватись антонімічними. Ось чому тема зовнішньої та внутрішньої взаємодії мови завжди була актуальною для науковців усіх часів.

При розгляді мовних контактів важливим є і те, що мова складається з декількох так-званих ярусів, які взаємопов'язані між собою (фонологічний, морфологічний, лексичний та синтаксичний) та, навіть, при найменших змінах в одному з них, зазнають модифікації і інші.

Отже, відомо, що при контакті носіїв різних мов відбувається пасивний взаємообмін та згодом з'являються мовні контакти, при дослідженні яких прийнято розрізняти й типи контактуючих мов:

1) субстрат (з лат. *substratum* – підстелене, покладене знизу) – (термін Дж. Асколі) місцева мова, яка контактує з новою, але в той же час витісняється або вже є витісненою нею. Так субстрат, як витіснена мова, може лише впливати та залишати свої ознаки у панівній мові;

2) суперстрат (з лат. *superstratum* – верхній шар, настелене, покладене зверху) – (термін В. Вартбурга) саме та нова мова, яка витіснила з вжитку місцеву або додалась до неї і стала основою;

3) адстрат (з лат. *adstratum* – нашарування) – (термін Н. Бартоллі) місцева мова, яка перебувала тривалий час у контакті з новою, але після такого контакту вона залишила свої сліди та продовжила існування автономно, самостійно, навіть, коли контакт вже був закінчений протягом значного періоду. При адстратному контактуванні мови не витісняються одна іншою і не асимілюються, а залишаються як своєрідний шар двох самостійних мов. Також у межах адстрату визначають [12, с. 11]:

- міждіалектні контакти;
- контакти літературної мови та діалекту;
- розмовно-просторічні контакти;
- контакти літературних мов ;

4) інстрат (з лат. *instratum* – внутрішній шар) – цей термін був введений недавно, він визначає контакт мов та носіїв мов протягом тривалого часу та на одній

території; мови в той час використовуються нерівноправно (але розвиваються обидві) – одну використовують як офіційну, а іншу як розмовну. До прикладу інстратами української мови є польська та російська;

5) перстрат (з лат. *perstratus* – вирівняний) – (термін С. Семчинського) це вже вплив мови на певні, конкретні галузі (зазвичай релігії, культури та науки) декількох інших мов[39, с. 284].

Таким чином лінгвісти, які досліджували мовні контакти в історичному аспекті, іншими словами в діяхронії, зазначали також і теорію стратів, яка власне і вживає ці поняття, та не для всіх ці терміни мають однакове значення, але, незважаючи на це, ця теорія відіграє велике значення у проблемі створення та формування мов та стає об'єктом досліджень багатьох лінгвістів.

Розглядаючи працю Ю. О. Жлуктенка «Мовні контакти» слід визнати, що у ній науковець навів найдетальнішу характеристику взаємодій мов [10]. М. П. Кочерган згідно з цією класифікацією навів свою, в якій розрізняє такі типи мовних контактів:

1) безпосередні й опосередковані;

Їх також називають прямі й посередні. При прямих мовних контактах два мовці спілкуються двома різними мовами, а при посередніх контактах між двома мовами з'являється посередник – третя мова, яка пов'язує перші дві та обумовлює власне їх контакт;

2) між спорідненими та неспорідненими мовами;

В такому випадку, щоб розрізнити споріднені та неспоріднені мови варто звернутися до генеалогічної класифікації, яка, власне, і базується на спорідненості мов, вона співвідносить різноманітні одиниці однієї мови з іншими, щоб порівняти їх та віднести мову дослідження до певної гілки, родини чи надродина. Так, споріднені мови матимуть однакового мову-предка, а неспоріднені навпаки – не матимуть;

3) з однобічним і обопільним впливом;

Проте трапляється і таке, коли при контакті двох мов, зміни у розвитку зазнає лише одна з них, у такому випадку вплив називають однобічний, або ж при обопільному впливі – зміни відбуваються в обох контактуючих мовах;

4) маргінальні і внутрішньо-регіональні;

Маргінальні контакти пояснюються взаємодією на суміжних територіях, таке контактування також називають поверхневим, та внутрішньо-регіональне, яке в свою чергу можливе лише між жителями однієї території;

5) казуальні і перманентні;

Казуальні, або ж випадкові контакти, – тимчасові та випадкові взаємодії, які також відзначаються слабкістю зв'язку і відповідно невеликою кількістю обмінів. Перманентні, які говорять самі за себе, – позначають постійні та міцні зв'язки, які значно впливають на прогрес мов, які знаходяться у контакті. Втім варто зазначити, що Ю. О. Жлуктенко розділяє перманентні контакти залежно від належності мовців до різноманітних суспільно-політичних об'єднань ще на [10, с. 7-8]:

- зовнішні (носії мови з різних об'єднань);
- внутрішні (носії мови одних і тих самих об'єднань);

6) природні (безпосереднього спілкування), штучні (навчання у школі) і змішані (поєднання двох попередніх);

Не дивно і те, що окрім звичайного спілкування, при мовних контактах можливі і штучний тип, який досить близький до опосередкованого, але прикладом штучного слугує навчання у школі, коли вчитель може подавати матеріал з іноземної мови, для учнів на їх рідну [17, с. 187].

До того ж, лінгвістиці відоме й таке явище, як «інтерференція», яке згідно з енциклопедією української мови [46, с. 209] означає певне відхилення в мовних нормах при мовному контакті. Його також позначають наслідком впливу однієї мови на іншу, можливо саме через те, що властивості однієї мовної системи

мимовільно переносяться у іншу, які в свою чергу вже не повністю відповідають нормам мови, але такі ознаки, найчастіше не повністю замінюють, а лише нашаровуються на вже існуючі, покращуючи, або ж погіршуючи при цьому загальний стан системи.

Протягом тривалого контактування мов може відбутися [51, с. 127]:

- 1) калькування та результат цього явища – кальки, які утворюються шляхом запозичення та послідовного буквального перекладу, що може значно вплинути та видозмінити слово та його значення;
- 2) запозичення способу та особливостей вимови, так, на ряду із звичайними запозиченнями, іноді також копіюється артикуляція при вимові та вживанні лексичних одиниць;
- 3) виникнення другого варіанту наголосу або ж повна його зміна у словах, адже зрозуміло, що одну одиницю можуть запозичити відразу декілька мов та при цьому адаптувати до своєї мови таку одиницю теж по-різному, тому часто можна зустріти подвійні наголоси та зсув наголосу на інший склад;
- 4) деформація та адаптування на граматичному рівні – найважливіший, на мою думку, крок при запозиченні лексики, оскільки її важливо змінити так, щоб вона відповідала правилам та законам тієї мови, яка здійснює запозичення, хоча абсолютна адаптація мовних одиниць трапляється дуже рідко;
- 5) зміни у словотворчому рівні, відповідно до граматичних змін, також можуть змінювати вже існуючі, або ж запозичувати інші способи утворення нових слів;
- 6) розщеплення основної мови на другорядні та автономні, що призводить до використання окрім державної, тобто основної мови, і інші, які зазвичай прив'язуються територіально, або закріплені за певною культурою, та стають адстратом, як самостійною мовою;

7) поєднання різних мов, з цим пунктом тісно пов'язана теорія стратів, вона і описує всеможливі поєднання, домінування та нашарування мов;

8) домінування певної мови над іншими та подальше її витіснення слабших мов, у цьому питанні головним є поняття суперстрату, верхнього шару, мови яка витіснила з вжитку інші;

9) виникнення різноманітних варіантів мови (таких, як: діалекти, говірки, жаргони, сленги, ...). Так, аналогічно суржику, що означає поєднання української та російської мов, в інших куточках світу також виникли свої поєднання та змішування різних мов, наприклад, у Білорусії суміш білоруської та російської називають «трасянка», канадський варіант французької мови у провінції Квебек у Франції має назву «жуаль», в Ямайці поширена «патва» - англійська у поєднанні з мовами на Заході Африки, «нігерійський піджин», як не складно здогадатись, варіація англійської на території Нігерії. В Сполучених Штатах користується популярністю «спангліш», назва якого говорить сама за себе, або ж явище, яке відоме всім, хто вивчає німецьку – «денгліш», тобто німецька з англійською;

10) та, звичайно, виникнення змішаних або так-зованих мов-гібридів;

Одним з найпоширеніших і активно діючих у наш час типів мовного контактування є взаємовпливи літературної мови і діалектів, це питання може слугувати цікавою темою вже для іншого наукового дослідження, будучи досить актуальним.

Отже, варто підкреслити, що під час мовних контактів одна мова значно впливає на іншу, змінюючи будову та структуру не тільки якоїсь певної області або ж частини цієї мови, а системи загалом. При такому контактуванні зміни відбуваються і на різних функціональних рівнях мови.

1.3 Із історії взаємодії німецької та української мов

Здавалося б, Україна та Німеччина — різні країни, з різною історією, економікою та планами на подальший розвиток, які до того ж не межують між собою та знаходяться відносно далеко одна від одної. Проте як показала історія між ними більше спільного ніж ми думаємо. Ці країни контактували та обмінювалися своїми лексиконами, хоча здебільшого Україна запозичувала лексичні одиниці в Німеччини, такий контакт називають одnobічний, але й друга також запозичила дещо в українського народу.

Взаємодія двох країн та їх мов зазвичай має глибоку та старовинну історію їх міжнародних відносин, яка може, навіть, починатися тоді, коли власне країни, а головне їх мови, про які ми говоримо, ще не були сформовані та народи цих країн проживали на абсолютно інших територіях. Так, міжнародні стосунки Німеччини та України починаються ще з III століття, тоді територія України увійшла до тогочасного королівства германських племен готів. Але перш за все, важливо зазначити, що згодом, коли країни перейшли до відомих на даний момент територій, вони опинились вже не так близько, та через далеку відстань взаємодія та процеси створення мовленнєвих контактів української та німецьких мов, був здебільшого не такий тісний та постійний як між сусідніми країнами, а скоріш казуальний, тому німецькі запозичення прийшли в українську мову опосередковано, перш за все через польську мову, яка і в наш час є так-званим посередником, містом, який сполучає дві вище згадані країни.

Контакти української та німецьких мов можна знайти в будь-якому історичному періоді та часовому пункті України, це були насамперед запозичення з лексичного рівня, але й інші частини української мови зазнали впливу. А завдяки тому, що більші контакти завжди були прив'язані до історичних подій та значних змін, то з легкістю можна виділити основні часові періоди контактувань цих мов.

1) Період Київської Русі можна вважати одним із перших значний контактів, хоча й тоді не було власне літературної мови обох країн, проте розмовні та діалектні варіанти мов були вже сформовані. Ще з часів правління княгині Ольги, князі намагались підтримувати тісний зв'язок в політиці з германомовними країнами в тогочасній Європі.

2) У період феодальної роздробленості значного розвитку набули князівства Київської Русі, які існували окремо та згодом незалежно завдяки магдебурзькому праву, яке найперші отримали міста з Галицько-Волинського князівства. А завдяки цьому праву ставали інтенсивнішими контакти української мови саме з німецькою.

3) Тоді, коли українські землі були під владою Литовського князівства, і в той же час проходила війна Литви з Німеччиною, та, навіть, торгівля, яку здійснювала Литва з іншими країнами Європи, мала хоч який вплив на лексичний рівень мови українського народу. Також в цей період Чехія та Польща виступали в посередництві до німецької мови, поки українські землі не були захоплені Польщею, яка в той час стала основним джерелом контакту з німецькою.

4) З початку XVIII століття відбувалося посилення взаємодії цих двох мов, спочатку, як наслідок російських реформ, що призводить до в'їзду на територію України багатьох німців. Але ще міцнішим впливом слугував той час, коли Україна увійшла до складу Австро-Угорщини та відбулось впровадження німецької мови по всіх державних установах. Саме тоді запозичувались лексичні одиниці як усно, так і писемно. І згодом було запозичено багато лексики з різноманітних галузей, починаючи з політики та торгівлі і закінчуючи виробництвом. Завдяки тому, що до Австро-Угорської імперії було включено багато народів – сформувалось багато різновидів двомовності, адже один народ зі своєю власною мовою були під впливом іншої, яка тривалий час оточувала їх у суспільному житті.

5) Як наслідок перебування під владою Австро-Угорщини в наступні століття переклади та словники які укладалися були українсько-німецькими. Лексичний рівень української мови зміцнився німецькими лексичними одиницями.

6) Під час української революція 1917-1918 років саме Німецька імперія була в союзі з Україною та підтримувала її аж до відновлення. Проте після такого міцного контакту настав період СРСР, який позначився зменшенням контактів та запозичень. Але вже з 1920 року німецька мова була запроваджена у навчальних закладах, такі запозичення залишилися в українській мові не надовго, адже війна обумовила перехід цієї лексики до історизмів. Починаючи з 1950 року Україна стала розвивати контакти з іншими країнами, а запозичення та обмін лексики знову зростав. Згодом в 1991 році, Україна будучи на порозі незалежності, неочікувано отримала визнання своєї незалежності від першої західної країни з Європейського Союзу та «Великої сімки» 26 грудня 1991 року, якою була Німеччина, а після визнання України, Німеччина одразу почала налагоджувати політичні стосунки з нашою країною, які ще більше зміцнилися, коли Росія ввела свої війська на територію Східної України у 2014 році, тим самим показавши агресію та початок бойових дій проти України.

Як бачимо, протягом майже всього свого існування українська мова контактувала з німецькою. В історії України були і мови-посередники, через яких встановлювався контакт з Німеччиною, але були й періоди безпосередніх мовних контактів, хоча такі тривали не довго. Лексика в свою чергу запозичувалась з найрізноманітніших видів та діалектів німецької мови, таких як: давньоверхньонімецька, середньоверхньонімецька, нововерхньонімецька та власне сучасна мови Німеччини.

1.4 Принципи та методи вивчення взаємодії лінгвокультур

Щоб повністю розкрити питання методів вивчення взаємодії культур, потрібно перш за все з'ясувати що таке лінгвокультурологія. А це власне мовознавча наука, яка замається взаємодією лінгвістики та культури, їх поєднанням та відображенням однієї в іншій. Ця галузь встановлює зв'язки культурного аспекту, мови, та те, як цивілізація впливає на зародження, формування, розвиток або ж деградацію мови. А якщо розглядати мову з культурного плану, то виявиться, що вона тісно прикріплена до певної групи осіб на певній території в певний проміжок часу.

Методологією у мовознавстві позначають сукупність прийомів та способів, які полегшують дослідження мови, дають об'єктивну оцінку та дозволяють краще провести саме дослідження, а у нашому випадку дослідження лінгвокультурних контактів німецької та української мов. Важливо правильно підібрати методи дослідження, адже з відповідним набором підходів буде легше вести дослідження, процес стане об'єктивнішим та більш орієнтованим, а отриманий результат задовольнятиме очікування.

Кожне лінгвістичне дослідження складається з головних етапів, які визначаються методологією, а саме:

- 1) визначення предмету, об'єкту, мети та завдання дослідження та формулювання загальної обізнаності та розуміння теми;
- 2) виокремлення кожного окремого меншого дослідження, які входять до загального, та їх мети в порівнянні з загальною метою дослідження;
- 3) вибір підходящих способів та методів дослідження та повне розуміння про те, як їх використовувати на практиці;
- 4) та останній, заключний етап, при якому результати дослідження порівнюються з визначеними завданнями та загальною метою.

Переглянувши вище зазначені етапи, зрозуміло, що головним є вибір доцільних методів дослідження, які складаються з способів використання та систематизації логічних умовиводів з даних або об'єкту що досліджується. А дані, тобто, емпіричний матеріал, для лінгвістичного дослідження, зазвичай, збирається методом суцільної вибірки з різноманітних словників або електронних ресурсів, тобто інтернет джерел.

Методи дослідження поділяються на дві групи:

1) загальнонаукові, які в свою чергу також поділяються на:

- емпіричні (експеримент, опис, порівняння, спостереження);
- теоретичні (абстрагування, аналіз, гіпотеза, дедукція (основою якого є узагальнення), індукція, класифікація, конкретно-соціологічний метод, пояснення, синтез, системний та функціональний метод);

2) спеціальні, які включають в себе метод дискурс-аналізу, зіставний, конструктивний, порівняльно-історичний, структурний, типологічний та функціональний;

3) також іноді виділяють часткові методи, які використовуються за досліджень певних подій, через це їх і прийнято називати згідно з наукою, з якою вони перебувають у кореляції (соціальний, педагогічний, психологічний, ...);

Візьмемо, наприклад, порівняння – досить простий, але ефективний та популярний емпіричний загальнонауковий метод, при якому мовні одиниці зіставляються з метою знаходження подібностей та відмінностей. Проте таким способом також можна виділити загальне, що притаманне усім схожим одиницям. Але цей метод вимагає об'єктивного дослідження, щоб отримати плідні результати.

Найскладнішим, скоріш за все, буде метод експерименту, який вимагає від дослідника та власне дослідження переходу від пасивного до активного. Науковці, які використовують цей метод намагаються вплинути та об'єкт дослідження та змусити його проявити свої відомі та невідомі властивості.

Це все практичні способи, а при розгляді теоретичних – цікавим є метод абстрагування, в процесі цього методу дослідник виділяє найважливіше у об'єкті, а потім застосовує і сам метод, замінюючи предмет дослідження простішим, який переймає роль моделі початкового. До схожих часто відносять моделювання та ідеалізацію, саме вони вимагають вміння уявляти та обмірковувати об'єкти замінені їх моделями, проводячи вищезгаданий експеримент, але не в реальності, а в голові дослідника.

Варті уваги і два взаємопов'язані методи – аналіз та синтез, які з'явилися на основі логічного мислення людей, коли ті, розділяли об'єкти та поєднували, щоб краще пізнати та описати їх властивості.

Значущими для дослідження є методи індукції та дедукції, за яких констатуються твердження про загальні та окремі об'єкти системи та на основі них підводяться підсумки. Згідно з методом індукції

Так, для лінгвістичних досліджень важливі аналіз, як загальнонауковий метод, згідно якому ціле розщеплюється на частини для їх подальшого опису у форматі відомих моделей, зіставний метод, головний метод контрастивної лінгвістики, за яким виявляються спільні та окремі, особливі риси, досліджуваного матеріалу; а вже проаналізовані одиниці буде доцільно віднести до різних категорій та типів, тобто класифікувати; порівняння, яке є основою порівняльно-історичного методу, та подалі буде тісно пов'язане з аналізом; а за допомогою статистичного аналізу, можна наглядно відобразити отримані результати. Заключним етапом потрібно буде методом індукції, яка позначає перехід від конкретики до загальних висновків, зробити припущення щодо всіх подібних лексичних одиниць на основі вже досліджуваного конкретного емпіричного матеріалу.

Тому науковою роботою можна назвати лише процес постійного, об'єктивного, ґрунтовного, а іноді, навіть, і абстрактного міркування, поступове відведення підсумків, закріплюючи їх результатами та досягненнями. А щоб

здійснити об'єктивне дослідження, потрібно використовувати різноманітні методи та прийоми, а іноді й поєднувати як інтра- так і екстралінгвістичні методи, та не всі можливі, а лише ті, які дійсно підходять до теми наукової роботи.

1.5 Термінологічний апарат дослідження

Термінологічний апарат — це всі слова і словосполучення, які дослідник використовує у своїй роботі для позначення предметів, явищ та процесів, що відносяться до теми дослідження. У даному випадку це тема міжкультурної лінгвістики. Отож, до основних термінів теорії міжкультурної лінгвістики належать такі поняття:

Міжкультурна лінгвістика — це гуманітарна наука розділу культурології, що вивчає як взаємодію мов світу загалом, так і взаємодії її конкретних носіїв.

Мовні контакти — наслідки взаємодії та впливу однієї мови на іншу. Мовні, або як їх ще називають міжмовні, контакти є результатами взаємодії мов, двох або більше, які залишаються в мові та змінюють властивості її структури на різних рівнях та власне словниковий склад [18].

Мовні запозичення — перенесені елементи та конструкції з однієї до іншої мови в результаті мовних контактів.

Контактна лінгвістика — розділ мовознавства, який присвячений вивченню такого поняття як мовні контакти.

Теорія стратів — теорія, що використовує поняття субстрат, суперстрат, адстрат, інстрат, перстрат для дослідження мовних контактів в історичній послідовності (діахронії).

Субстрат (з лат. *substratum* – підстелене, покладене знизу) — (термін Дж. Асколі) місцева мова, яка контактує з новою, але в той же час витісняється або вже є витісненою нею. Так субстрат, як витіснена мова, може лише впливати та залишати свої ознаки у панівній мові.

Суперстрат (з лат. *superstratum* – верхній шар, настелене, покладене зверху) — (термін В. Вартбурга) нова мова, яка витіснила з вжитку місцеву або додалась до неї і стала основою.

Адстрат (з лат. *adsratum* – нашарування) — (термін Н. Бартоллі) місцева мова, яка перебувала тривалий час у контакті з новою, але після такого контакту вона залишила свої сліди та продовжила існування автономно, самостійно, навіть, коли контакт вже був закінчений протягом значного періоду. При адстратному контактуванні мови не витісняються одна іншою і не асимілюються, а залишаються як своєрідний шар двох самостійних мов.

Інстрат (з лат. *instratum* – внутрішній шар) — відносно новий термін, що визначає контакт мов та носіїв мов протягом тривалого часу та на одній території; мови в той час використовуються нерівноправно (але розвиваються обидві) – одну використовують як офіційну, а іншу як розмовну. До прикладу інстратами української мови є польська та російська.

Перстрат (з лат. *perstratus* – вирівняний) — (термін С. Семчинського) вплив мови на певні, конкретні галузі (зазвичай релігії, культури та науки) декількох інших мов[39, с. 284].

Діахронія — розвиток та зміна мови і її структури в послідовному історичному аспекті (умовно позначається вертикальним зрізом мови).

Синхронія — існування мови та перш за все її аналіз у певному часовому зрізі, не зважаючи на попередні зміни, які привели до теперішніх (умовно позначається горизонтальним зрізом).

Інтерференція — явище, як «інтерференція», яке згідно з енциклопедією української мови [46, с. 209] означає певне відхилення в мовних нормах при мовному контакті. Його також позначають наслідком впливу однієї мови на іншу, можливо саме через те, що властивості однієї мовної системи мимовільно переносяться у іншу, які в свою чергу вже не повністю відповідають нормам мови,

але такі ознаки, найчастіше не повністю замінюють, а лише нашаровуються на вже існуючі, покращуючи, або ж погіршуючи при цьому загальний стан системи.

Лінгвокультурологія — мовознавча наука, яка замається взаємодією лінгвістики та культури, їх поєднанням та відображенням однієї в іншій. Ця галузь встановлює зв'язки культурного аспекту, мови, та те, як цивілізація впливає на зародження, формування, розвиток або ж деградацію мови. А якщо розглядати мову з культурного плану, то виявиться, що вона тісно прикріплена до певної групи осіб на певній території в певний проміжок часу. Проте, незважаючи на таке визначення та позицію цієї науки, деякі науковці все ж вважають лінгвокультурологію псевдонауковою теорією. А зарубіжні лінгвісти в свою чергу навіть не визнають методів цієї науки.

Культурологія — відносно молода наука, що займається вивченням еволюції культури людства (як духовної так і матеріальної) в конкретному періоді його історії.

1.6 Поняття діяхронії та синхронії при дослідженні запозичень

Для дослідження мови як знакової системи можна застосовувати різні методи, однак серед багатьох, важливими в контексті мовних запозичень слід виділити два. Саме два стани, в яких може перебувати мова, виділяв Бодуен де Куртене: статика та динаміка. Проте лише згодом Фердинанд де Соссюр надав цим явищам назви, що застосовуються дослідниками і дотепер — синхронія та діяхронія.

Насамперед, варто зазначити, що дослідження мови крізь час є основним завданням діяхронічного підходу у лінгвістиці. Тобто, історичні аспекти мовних явищ, серед яких, в нашому випадку — німецькі запозичені лексеми є об'єктом дослідження [2, с. 152]. Завдяки діяхронічному підходу під час проведення наукової розвідки отримуємо можливість з'ясувати час появи та адаптації запозичень, періоди найбільшого вживання, проаналізувати передумови та наслідки такого

явища для мови в цілому. До інших сфер застосування діяхронічного підходу додають дослідження періодів у процесі запозичень та виявлення першоджерел з метою простеження їх змін на фонетичному, морфологічному та семантичному рівнях починаючи з «первісного» стану запозичених лексем. При діяхронічному аналізі можуть розглядатися історичний розвиток, еволюція значень та фонетичні зміни.

Зміни в історичному розвитку можна прослідкувати в етимологічних словниках. Якщо розглядати історичний розвиток української мови, то можна помітити, що вона зазнавала значного впливу зі сторони інших мов-сусідів. Німецькомовні запозичення знаходили свій шлях в українську через міжкультурні контакти (напр. міграцію, торгові зв'язки, та ін.).

Еволюція значень простежується завдяки аналізу словозмін, яких набувала лексема; так, напр., німецьке запозичення 'майстер' (від *Meister*), що першочергово використовувалося для позначення фахівця лише в ремеслі розширило значення та тепер застосовується у будь-якій галузі.

Окрім змін у значенні також слід розглядати зміни на фонетичному рівні, адже запозичення переносяться з однієї мовної системи в іншу, в той час, як вимова може відрізнятися кардинально. Прикладом фонетичних змін може слугувати запозичене слово *Steiger*, яке адаптуючись до української фонетичної системи змінилося на 'штайгер'. В даному випадку присутня зміна [g] на українську [г], а не на [ґ], хоча, напр., у слові ганок (від нім. *Gang*, свн. *ganc* через п. *ganek*), звук [г] залишився. Однак зустрічаються випадки, де під впливом польського посередництва відбулась заміна на [к], напр., 'кшталт' (від свн. *gestalt* через п. *kształt*) або ж упущення, через те, що в польській цей звук також був упущений ('війт' від свн. *vog(e)t* через п. *wójt*).

Все це — німецькомовні запозичення, що потрапили до словникового складу української мови внаслідок конкретних історичних подій та обставин, які в деяких

випадках вдається прослідкувати, інші ж — залишаються таємницею минулого. Незважаючи на те, що в момент запозичення вони мали конкретну будову та сфери вживання, проте з часом як форма, так і значення таких лексем змінювалося адаптуючись до обставин та потреб мовців.

Мовний механізм перебуває у постійному та безперервному русі. Тому очевидним є дослідження як шляху його розвитку, так і стану, в якому він перебуває на момент проведення наукової розвідки. Для цього завдання існує синхронічний підхід. Відмінність полягає у сконцентрованому вивченні запозичень лише у конкретний, досліджуваний часовий період. Історичні зміни при цьому не враховуються, запозичення розглядаються виключно як лексеми даного проміжку часу [2, с. 526]. Завдяки такому підходу можливим стає виявлення впливу на сучасну українську мову шляхом проведення аналізу сучасного стану та частоти вживання запозичених одиниць. Наприклад, лексема ‘бліц’ (від нім. *Blitz* — спалах) використовується в наші дні досить часто, особливо в журналістиці та фотографії на позначення миттєвої події або спалаху, однак вищезгадане слово ‘штайгер’ належить до шахтарського ремесла та майже не використовується у загальній мові; його використання характерне лише для спеціалізованих сфер вживання. Також варто розглядати семантичні аспекти запозичень, оскільки сучасні значення запозичень можуть відрізнятися від тих, що були в німецькій мові. Лексема ‘верстат’ від нім. *Werkstatt* може позначати в українській мові не тільки устаткування для ремесла, а й приміщення для виконання роботи загалом. В даному випадку контексти вживання розширились, не обмежуючись механічними майстернями, а поширившись на класи трудового навчання у школах.

Розглянувши поняття діяхронії та синхронії, варто зробити висновок, що досягнення повноцінного дослідження запозичень можливе у випадку використання обох підходів. Поєднання діяхронічного і синхронічного підходу дозволяє простежити як зміни у формі та значенні запозичень впродовж часових

епох, а також виділити стан використання запозичень на сучасному етапі. Використання цих двох підходів пояснюється тим, що застосування діяхронії та синхронії надає різні, проте взаємопов'язані результати, що дозволяють отримати всебічне розуміння процесу запозичень.

Завдяки використанню діяхронії разом з синхронією стає можливим прогнозування майбутнього стану запозичень на основі проаналізованих даних про попереднє формування та сучасне вживання. Виявляти майбутні тенденції можна шляхом дослідження основних джерел походження запозичень. Аналіз мовних контактів дає змогу спрогнозувати, запозичення з яких мов мають вірогідність з'явитися в словниковому складі української найближчим часом. Оскільки мовні контакти являються зв'язками між мовами та культурами, то на основі сучасних подій легко зрозуміти, в яку сторону буде рухатися процес запозичень.

Лише досліджуючи процес адаптації запозичених слів, адже більшість змінюється за конкретними моделями, щоб відповідати фонетичним вимогам української мови, вже отримаємо напрямок можливого розвитку майбутніх запозичень.

Серед основних можливих тенденцій розвитку запозичень в мовній системі варто виділити популяризацію процесу запозичень, в зв'язку з тісними політичними відносинами України з іншими країнами на сучасному етапі. Однак, в той час як запозичення будуть лише розширювати словниковий склад мови, національна ідентичність як ніколи відіграватиме життєво-необхідну роль для української мови, тому вірогідним є також відновлення і початок активного використання корінних українських лексем, що, звичайно, може призвести до популяризації пуризму. Окрім лінгвістичних процесів не слід забувати про стрімкий розвиток технологій у цей швидкий час. Поява нових та еволюції попередніх технологій потребуватимуть нових понять на їх позначення, виникнення яких можливе багатьма шляхами, які на

даний момент складно прогнозувати, але до можливих належать словотвір та, звичайно, іншомовні запозичення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому теоретичному розділі було окреслено загальну теоретичну інформацію про мовні контакти, розглянуто основні положення їх теорії, класифікацію та типологію, історичний аспект розвитку запозичень, методи та принципи вивчення взаємодії лінгвокультур, а також термінологічний апарат дослідження. Важливим є також поняття діяхронії та синхронії для аналізу запозичень.

З вищенаведеного матеріалу можна зробити такі висновки: мовні запозичення або мовні контакти є наслідком взаємодії мов, адже запозичення — це перенесені лексичні одиниці з однієї мови до іншої, а процес запозичення відбувається саме під час мовної взаємодії. Таким чином, мовні контакти є результатом контактування мов. Мовні запозичення охоплюють не лише лексичний матеріал, адже вони можуть впливати на структуру мови на різних рівнях, змінюючи її словниковий запас і навіть граматичну будову. Мовні контакти можуть відбуватись різними шляхами, але мінімальною умовою для цього є двомовність одного з мовців, що ініціює процеси змішання мов. Перші запозичення часто відбуваються неусвідомлено, а з часом засвоюються і поширюються серед інших мовців, які можуть розпізнати їх як чужорідні за певними ознаками.

Мовні контакти класифікуються за типами, видами та функціями: безпосередні/опосередковані, між спорідненими/неспорідненими мовами, з однобічним/обопільним впливом, маргінальні/внутрішньорегіональні, казуальні/перманентні, природні або штучні. Також виокремлюються типи контактуючих мов залежно від їх ролі: субстрат, суперстрат, адстрат, інстрат, перстрат.

Досліджено основні періоди мовних контактів між українською та німецькою мовами, починаючи від часів Київської Русі до сьогодення. Це свідчить про тривалу взаємодію між цими мовами, хоч вона часто відбувалася через посередника — Польщу. Протягом століть зв'язок між Україною та Німеччиною виявлявся і в політичній підтримці, і в культурному обміні.

Методи дослідження взаємодії лінгвокультур поділяються на загальнонаукові (емпіричні та теоретичні) та спеціальні. До емпіричних методів належать експеримент, опис, порівняння та спостереження, а до теоретичних — абстрагування, аналіз, дедукція, індукція, класифікація, пояснення, синтез, а також системний та функціональний методи. Спеціальні методи включають дискурс-аналіз, зіставний, конструктивний, порівняльно-історичний, структурний, типологічний та функціональний методи, які доповнюють можливості аналізу мовних контактів.

Термінологічний апарат дослідження охоплює основні поняття міжкультурної лінгвістики, що систематизують типи мовних контактів і взаємних впливів на рівні мовної структури, словникового запасу та культурного контексту. Зокрема, діахронічний підхід зосереджений на історичному розвитку мови, відстеженні змін на фонетичному, морфологічному та семантичному рівнях. Натомість синхронічний підхід аналізує сучасне використання запозичень без врахування історичних змін, що дозволяє оцінити їхнє актуальне значення та частоту.

Поєднання діахронічного та синхронічного підходів забезпечує повноцінний аналіз запозичень, що дозволяє оцінити і їхнє історичне значення, і сучасну функцію. Таке поєднання дає змогу прогнозувати майбутні тенденції в мовних запозиченнях, які можуть залежати від міжнародних контактів, політичних зв'язків та розвитку технологій, одночасно сприяючи збереженню національної мовної ідентичності.

У першому розділі було систематизовано теоретичні засади мовних контактів, зокрема, розглянуто класифікацію та типологію запозичень, а також методи дослідження взаємодії лінгвокультур. Окреслено важливість діяхронічного та синхронічного підходів для повного аналізу мовних контактів, що дозволяє оцінити не лише історичне значення, а й сучасну функцію запозичень. Дослідження також підкреслює важливість мовної взаємодії між українською та німецькою мовами, виявляючи їхню тривалу історію, зокрема через політичні та культурні зв'язки. Зроблено висновок про те, що мовні запозичення є не лише лексичними, але й структурними явищами, які активно впливають на розвиток мов і культуру.

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОНТАКТІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

2.1 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на лексико-семантичному рівні.

Лінгвокультура займає центральне місце між багатьма основними науками, проте найбільший вплив на неї складають мовознавство та культурологія. Мовознавство, адже ні про що інше і не може йти мова, якщо об'єктом дослідження слугує лексичний матеріал. Також цю науку називають лінгвістикою, адже вона займається як мовою (мається на увазі узагальнене значення мови як системи знаків, яка використовується людьми для комунікації) так і конкретним розглядом окремих мов, які існують чи існували протягом життя людини. Зрозуміло, що таке об'ємне завдання не під силу одній науці, через те вона поділяється на другорядні розділи та галузі, які вже спеціалізуються на конкретніших дослідженнях та мають свої власні функції та завдання.

Якщо звернутися до культурології, то вияснимо, що це наука, перш за все, про культуру людського роду протягом всього його розвитку. Незважаючи на те, що це відносно молоде вчення, воно вже знайшло своїх прихильників та стало слугувало підґрунтям або складовим компонентом інших наук, серед яких власне і лінгвокультурологія.

Дослідження лінгвокультурної взаємодії таких мов як німецька та українська тісно пов'язане з германізмами, які також мають назву «мовні запозичення», але є визначеними двома вибраними мовами, тобто мають конкретніше поняття. В українській мові є різні слова, так деякі з них були запозичені ще за часів формування мови і на даний момент їх важко відрізнити від власне українських слів, навіть, носіям мови; деякі із запозичень вже перейшли в категорію історизмів, чи

вживаються лише в літературній мові, напр.: *пікінер, профос, юнкер*. Інші ж почали вживатися українським народом тільки нещодавно.

Звичайно, не всі лексеми, які були запозичені, прижились в українській мові, деякі вийшли з вжитку, а інші, в свою чергу, досягли глибшого рівня інтеграції та адаптувались до української мови на різних рівнях. Тому варто виокремити германізми за критеріями інтегрованості в українській мові [62]:

1) першим рівнем інтегрованості слугує морфологічний, на якому запозичена лексема підпорядковується базовим категоріям роду та числа;

2) далі слідує інтегрованість рівня семантичної структури, адже слово запозичується лише з одним значенням, лише згодом, під впливом інших, вже існуючих у мові слів, змінюється, розширюється або спростовується його значення (таким чином, запозичені слова можуть мати перше головне значення, з яким їх і запозичили та ще пару додаткових);

3) останнім та найскладнішим в процесі адаптації запозичень є стилістичний рівень. В даному випадку береться до уваги експресивно-емоційні характеристики лексичної одиниці, проте, якщо така властивість слова не відповідає поставленій меті, яку визначає мова, то емоційне забарвлення слова схильне до змін;

Корпус досліджуваних лексичних одиниць був зібраний у кількості 1077 лексем з двох словників: «Словник іншомовних слів», під редакцією С. М. Морозова і Л. М. Шкарапути [101] та «Етимологічний словник української мови у семи томах», головним редактором якого є О. С. Мельничук [95; 96; 97; 98; 99; 100]. Було вирішено класифікувати емпіричний матеріал відповідно до галузей вживання на такі групи:

- адміністративно-ділова лексика (*агентура, бургомістр, біржа, паспорт*)
- військова справа (*адмірал, блицкриг, бомбардир, патрон, форпост, штаб, штурм*)

- матеріали та речовини (*аквамарин, гіпс, глянecь, індій, латунь, нефрит, перламутр, рубін*)
- медицина та наука (*амбулаторія, аспірин, геологія, морфологія, рибосоми, синекдоха*)
- побутова лексика (*галстук, грамофон, карниз, пенал, пульт, рюкзак, тумба, фен²*)
- професійна лексика (*больверк, валторна, доцент, кронштейн, люфт, фоліант, штихель*)
- суспільно-політичне життя (*адвокат, вегетаріанство, партія, пастор, цензура, штраф*)
- флора та фауна (*айсберг, бегемот, кольрабі, пудель, фіалка, форель, хвиля, шпіц²*)
- інше (*гном, Майя, пункт, турнір, феєрверк, цейтнот, шлагбаум, шлягер*)

Таким чином, корпус лексичного матеріалу був розподілений за 9 групами: до «адміністративно-ділової лексики» віднесено 74 лексичні одиниці, до «військової справи» – 59, до «матеріали та речовини» – 132, до «медицини та науки» – 99, до «побутової лексики» – 161, до «професійної лексики» – 294, до «суспільно-політичного життя» – 103, до «флори та фауни» – 80, а до групи «інше» потрапили 76 одиниць, що частково або повністю не підходили ні в одну з вище виокремлених галузей (див. Рисунок 1).

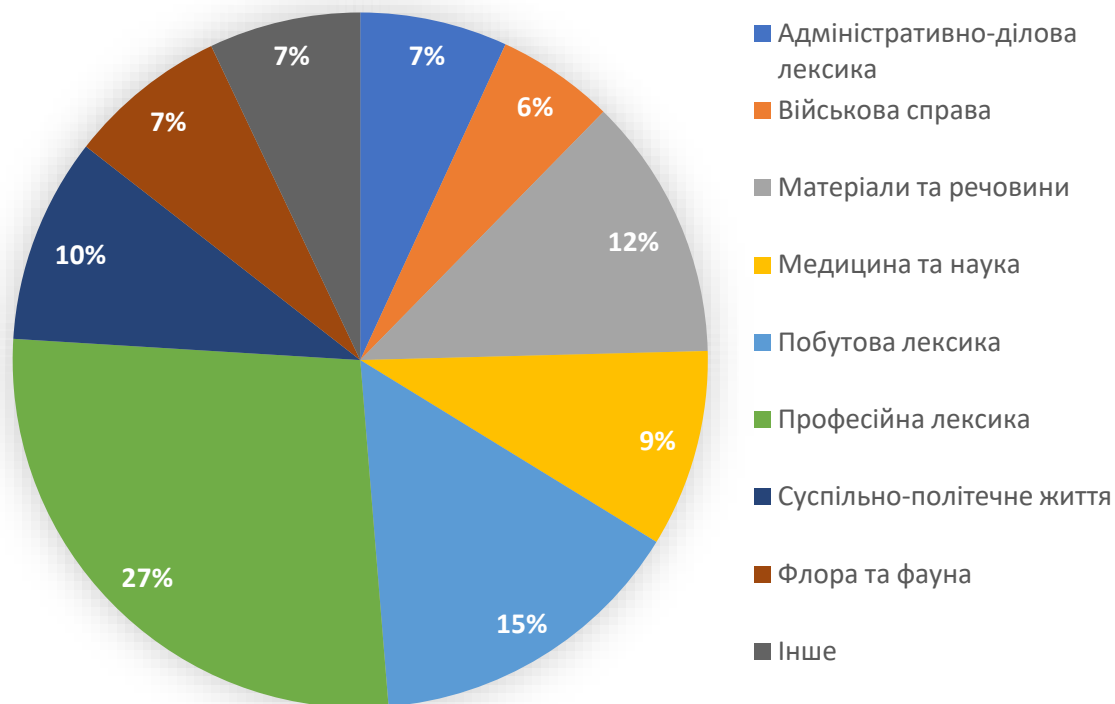


Рисунок 1. Класифікація германізмів за галузями вживання

З даних, наведених у Таблиця 1 можна побачити як розподілились досліджувані лексичні одиниці відповідно до галузей їх вживання.

Таблиця 1

Характеристика германізмів за відповідно до галузей вживання

Галузі вживання	Кількість	
	абсолютна (од.)	відносна (%)
Професійна лексика	294	27,30%
Побутова лексика	161	14,95%
Матеріли та речовини	132	12,26%
Суспільно-політичне життя	103	9,56%
Медицина та наука	99	9,19%
Флора та фауна	80	7,43%
Інше	76	7,06%
Адміністративно-ділова лексика	74	6,87%
Військова справа	59	5,87%
Всього	1077	100%

Найбільше було виокремлено слів, які стосуються професійної лексики, тобто термінології, яка використовується фахівцями у різноманітних професіях, у кількості 294 од., або 27% від всього матеріалу, що, скоріш за все, вказує на те, що українській мові бракувало саме фахової термінології, причому з різних професійних сфер: від спеціальних інструментів (напр., *бор*³, н. 'Bohrer' — сталеве свердло, яке використовують стоматологи; *борштанга*, н. 'Bohrstange' — металорізальний інструмент для розточування отворів на токарних верстатах) та вузькоспеціалізованої техніки (напр., *шлиц*, н. 'Schlitz' — поздовжній виступ або западина на валах, що входить у відповідну западину або виступ з'єднуваної з валом деталі) до деталей та предметів, які фахівці використовують у своєму ремеслі (напр., *шабер*¹, н. 'Schaber' — ручний або механічний слюсарний інструмент для точної обробки металевої поверхні).

Ще одна категорія слів, яка виокремлюється своєю кількістю серед інших — «побутова лексика» до якої було віднесено 161 лекс. од., тобто 15% всього матеріалу. Сюди належать культурні (напр., *анилаг*, *грамофон*, *камердинер*) та повсякденні поняття та предмети (напр., *автобан*, *бюстгалтер*, *курорт*, *мопед*, *футляр*, *хвіртка*, *шпалера*). Ця група запозичених лексичних одиниць дає право стверджувати, що Україна та її мова стрімко розвивались, люди знайомились з новими концептами та запозичувались ідеї та їх позначення у більш розвинених країн.

Остання група слів, на яку слід звернути увагу — «військова справа», вона зібрала найменшу кількість одиниць — 59, лише 6%. Даний показник можна розглядати двояко: з однієї сторони, дивно, адже в наслідок Другої світової війни, саме військової лексики мало б переважати серед німецькомовних запозичень в українській мові (однак це можна пояснити тим фактом, що багато військових понять перейшли до пасивного складу словникового запасу, в категорію історизмів або архаїзмів); з іншої ж сторони такий результат зрозумілий, адже Україна як

держава, не вела активної військової політики до 2014 року. Вважаю за доцільне зробити припущення, що внаслідок російської війни проти України саме склад військової лексики української мови буде активно поповнюватися, не виключно німецькомовними запозиченнями, а й з інших мов.

Окрім тематичної рубрикації німецькомовних запозичень на лексичному рівні слід також дослідити лексико-семантичну структуру германізмів, а саме відмінності цієї структури від тої, яку запозичення мали у німецькій мові.

Слово, незважаючи на те, що воно здається досить простим, складається з двох частин: зовнішньої та внутрішньої. До першої відноситься *лексема*, тобто звуковий склад та будова слова, простіше кажучи – звучання цього слова, як ми його чуємо та сприймаємо. Внутрішньою ж частиною позначають *семему*, термін на позначення змісту та значення слова. Між цими частинами слова панує нерозривний зв'язок, адже лексема та семема не існують окремо. Лексема та семема, в свою чергу, також складаються з менших одиниць, а саме: лексема — з морфем, звуків та букв; семема — з сем (ще дрібніші семантичні одиниці). А семантична структура слова — це сукупність всіх значень слова. Звичайно, кожне слово будь-якої мови *несе* конкретне лексичне значення або їх сукупність, і більшість слів мають не одне значення (і далеко не потрібно дивитись, до прикладу слово *нести*, з цього речення, вжито у його переносному значенні).

До прикладу слово *абзац* в українській мові має два значення:

1. Відступ управо на початку першого рядка для відділення однієї частини тексту від іншої;
2. Частина тексту між двома такими відступами.

Але, звичайно, не всі значення були запозиченні з німецької; окрім двох вище згаданих, німецьке слово *Absatz* має ще такі:

1. підняття підошви взуття під каблуком;
2. продаж, дистрибуція (*den stockenden Absatz beleben*);

3. осад (*der Absatz von Kesselstein*).

Цікаво, що запозичення, в процесі якого лексеми переносяться з мови-джерела в цільову мову, втрачаючи іноді певні морфологічні та фонетичні особливості, змінює й семантичні характеристики лексем. Відповідно до змін значення на семантичному рівні існує загальноприйнята класифікація, яка базується на типі зміни значення запозичень.

I. Збереження значення запозичення

- 1) моносемантичне збереження (однозначні слова): *арфа, графіт, надфіль, рюкзак*;
- 2) полісемантичне збереження (багатозначні слова): *гриф, марка, ролик, туш, цех*;

II. Зміна значення запозичення

1) кількісна зміна

- звуження (конкретизація значення): *плац, шина, шайба, шпиндель*;
- розширення (генералізація значення): *фаустпатрон, фокус¹, шнур, юнга*;
- комплексна зміна (конкретизація + генералізація): *банда¹, брудершафт, крам*;

2) якісна зміна

- погіршення: *банда¹, гешефт*;
- покращення: *ярмарок, [ферфелити]*;

3) пересування значення: *люфт, швейцар, [ферфелити]*;

До першої категорії відносяться лексеми, які внаслідок запозичення не змінили своє значення у цільовій мові у порівнянні з значенням мови-джерела. Її поділяють на слова, які мають одне значення в мові-джерелі та зберегли це ж значення й у цільовій мові (*бухгалтерія, ліхтар*), та ті лексеми, початкове значення

яких не обмежувалося лише одним, що й перенеслось у мову, що їх запозичувала (*бремсберг, глазер*). Проте зважаючи на те, що частіше знаходяться значення, які не актуальні в цільовій мові або слугують на позначення не існуючих реалій, кількість другої групи значно поступається першій.

До другої, більшої категорії слід додати лексеми значення яких змінювалось впродовж процесу запозичення (важливо зазначити, що власне слова не зазнавали ніяких змін, на відміну від їх значень). Сюди належать групи запозичень, значення яких змінювалось у кількості (кількісні) та ті, у яких змінювалось саме значення або сфера його вживання (якісні).

Серед групи лексем кількісної зміни значення виокремлюють підгрупи слів, де кількість значень зменшувалась (конкретизувалась) (*шайба, верстат*), збільшувалась (генералізувалась) (*штурвал, лантух*) та ті, в яких спостерігаються обидва попередніх явища (комплексна зміна) (*гак, вага*). Так, напр., *фокус*¹ — н. 'Fokus', в німецькій мові це точка зору в оптиці, а в українській мові значення розширюється на позначення основної точки уваги в різних контекстах (наприклад, «фокус дослідження»). У слові *брудершафт* від н. 'Bruderschaft' добре простежується явище комплексної заміни, адже початкове німецьке значення: «братерство», «дружба», а запозичене значення в українській використовується в специфічному контексті, що означає обряд спільного пиття алкогольних напоїв на знак дружби, що відрізняється від ширшого німецького розуміння слова.

Серед групи запозичень, в яких відбулася якісна зміна виділяють дві підгрупи: лексеми, конотація яких знецінюється (*грабувати, бунт*) або ж, навпаки, починає цінуватись суспільством (*ярмарок*). Ось наприклад, початкове німецьке значення запозичення *гешефт* від н. 'Geschäft' це «торгівля» або «бізнес», тобто нейтральний або позитивний відтінок, проте в українській мові — виключно негативне значення; дане слово часто використовується для позначення сумнівного або нечесного бізнесу.

Окремо слід виділити пересування значення запозичень (*люфт*), яке відрізняється тим, що попередні групи змінювали свої значення на інші, які відрізнялись від первісного, а при пересуванні значення явний зв'язок взагалі втрачався. Проте можна прослідкувати зв'язок в образному значенні, у даному випадку метонімічному або ж метафоричному. Початкове німецьке значення 'Luft' — «повітря». В українській мові: слово *люфт* набуло значення «зазор» або «вільний простір» між деталями, зазвичай у технічному контексті. Тобто це вже не просто повітря, а простір, в якому є можливість руху або свободи дії. Це приклад того, як значення з конкретного фізичного явища (повітря) змістилося до абстрактнішого поняття технічного характеру. Лексему [*ферфелити*] можна віднести до пересування значення, адже початкове німецьке слово 'Verfall' має значення «занепад», «розпад», що стосується деградації або втрати чогось. В українській мові [*ферфелити*] набуло зовсім іншого значення — «густо падати» (переважно щодо снігу), яке не пов'язане безпосередньо з первинним значенням, але має метафоричний зв'язок із процесом падіння або зменшення. Ця зміна характеризується тим, що нове значення вже не має чіткої прив'язки до початкового і функціонує в зовсім іншій семантичній площині, що є типовим прикладом пересування значення.

Наглядно розподіл запозичених слів у класифікації відповідно їх семантичних змін можна спостерігати нижче (див. Рисунок 2 та Таблиця 2). Важливо відмітити, що були слова, в яких спостерігались декілька з вище наведених змін (або збережень) значень, тому вони були віднесені до декількох відповідних груп одночасно. Лексема *фельдшер* від н. 'Feldscher' в німецькій мові має значення «польовий лікар» або «медичний помічник на полі бою», однак в процесі запозичення значення в українській мові змінилося та має більш піднесений статус як «медичний працівник, який виконує значущі обов'язки в мирний час, надаючи першу допомогу в різних умовах». На даному прикладі простежується складний процес трансформації, крізь

який проходять запозичення під час їх перенесення з однієї мови в іншу. Адже значення даної лексеми можна віднести до декількох груп одночасно. Першочергове «польовий лікар» змінилося на «медичний працівник, що виконує важливі обов’язки» (де варто наголосити, що не обов’язково у військовий час), тому можна з впевненістю зазначити, що тут присутня генералізація та якісна зміна, а саме — покращення значення (за рахунок більш піднесеного статусу даної діяльності).

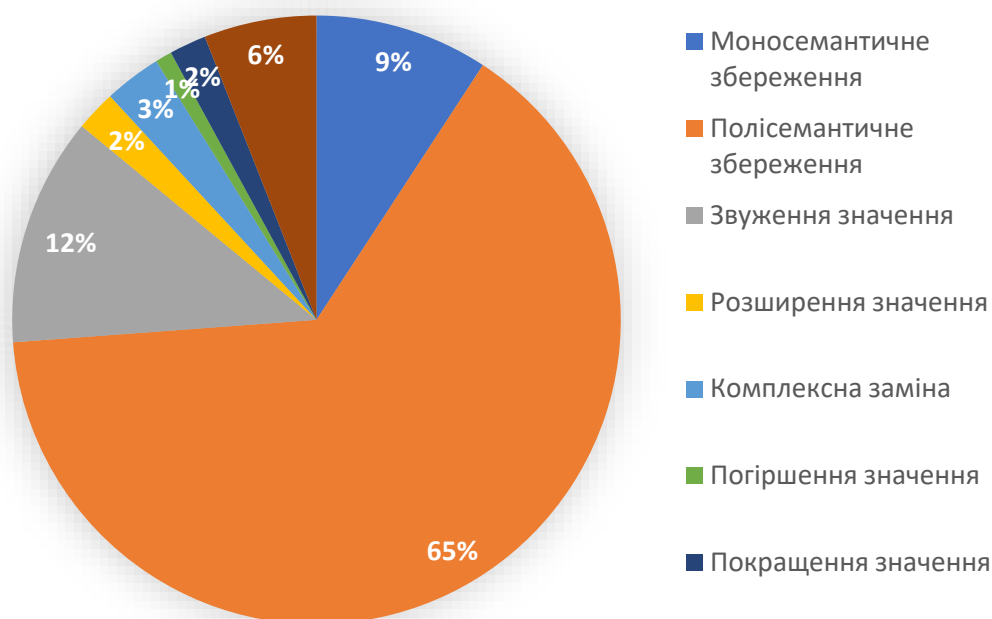


Рисунок 2. Класифікація германізмів відповідно до їх семантичних змін

Таблиця 2

Характеристика германізмів за зміною семантичних значень

Класифікація семантичних змін	Кількість
	абсолютна (од.)
Полісемантичне збереження	659
Звуження значення	124
Моносемантичне збереження	94
Пересування значення	61
Комплексна заміна	31
Розширення значення	22
Покращення значення	20
Погіршення значення	9

2.2 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на морфологічному рівні.

Досліджуючи німецькомовні запозичення в українській мові, необхідно розглядати лінгвокультурну взаємодію між цими двома мовами не тільки на лексичному, а й на морфологічному рівню, щоб мати змогу спостерігати повноцінну картину такого явища як мовні запозичення.

Морфологія, в свою чергу, це розділ мовознавства, який досліджує граматичні категорії, систему їх словозміни, структуру та будову слова. Проте головним є, звичайно, вчення про граматичні класи, тобто частини мови, їх розподіл та класифікацію.

В українській мові виділяються 10 частин мови, серед яких 6 самостійних (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник), 3 службові (прийменник, сполучник, частка) та вигук, що не належить ні до самостійних, ані до службових, адже він тільки виражає почуття та волевиявлення, не називаючи їх. Однак, у німецькій виокремлюють вже 12 частин мови: самостійні (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник, модальне слово), службові (артикль, прийменник, сполучник, частка) та окремо вигук. Незважаючи на це, 1077 слів з корпусу лексичного матеріалу було класифіковано, та отримано лише чотири частини мови (див. Рисунок 3).

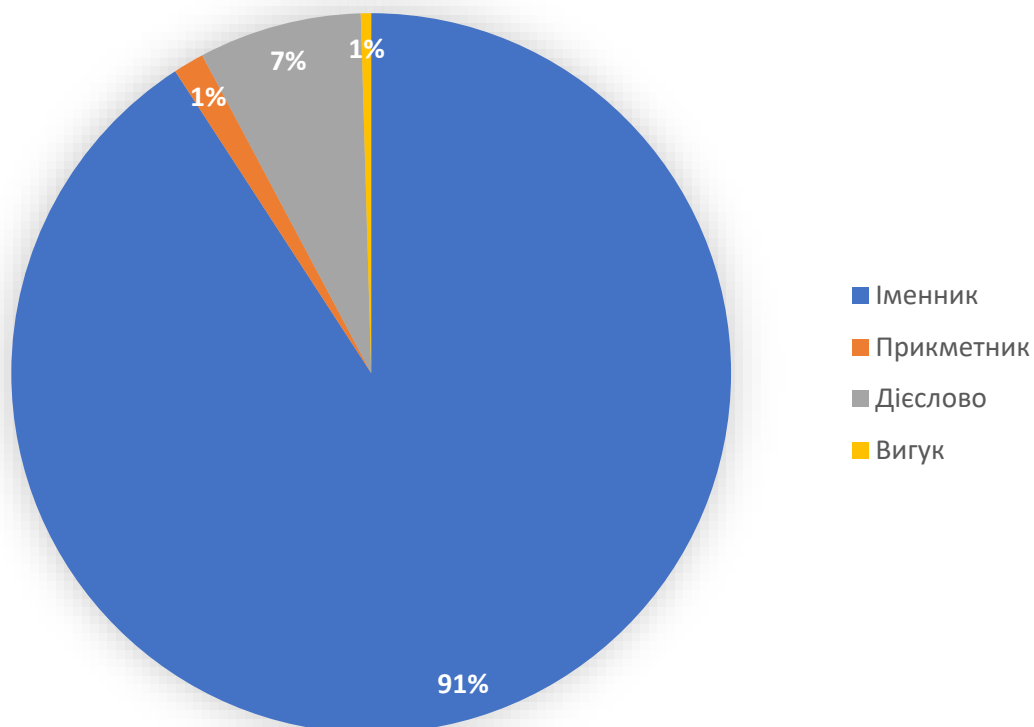


Рисунок 3. Класифікація германізмів за частинами мови

Отож, серед чотирьох частини мови в зібраних лексемах — іменник, що вмістив у свою категорію 981 лексичних одиниць (91%). Що й не дивно, адже в обох мовах дана частина мови є провідною та найбільш кількісною. Прикметників серед емпіричного матеріалу виявилось 15 од. або 1,4%, щодо чого можливо зробити гіпотезу, що українській мові, яка характеризується своєю здатністю до як позитивного так і негативного опису явищ та предметів, саме цієї частини мови не бракувало. До категорії дієслова була відокремлена відносно значна (беручи до уваги поширеність дієслів в обох досліджуваних мовах) частина лексем — 79 од. (7%). Запозичення дієслів пояснюється тим, що зазвичай професійна лексика (що переважно складалась з нових явищ та предметів) зазвичай потребувала неодмінно слів на позначення процесів та дій, щодо яких вона застосовувалася. Тому категорія дієслів значною мірою представлена одиницями професійної лексики: *легувати* від н. ‘legieren’ — «вводити до складу металу інші метали для одержання сплаву з певними якостями»; *шліфувати*¹ можливо через польське посередництво

(‘szlifowac’) від н. ‘schleifen’ — «спеціальною обробкою поверхні металу, дерева, скла надавати їй гладкості, точних розмірів, певної форми»; [хлядрувати] можливо через п. ‘fladrowac’ від н. ‘Flader’ — «розписувати візерунками глиняний посуд».

Також було цікаво виявити, що іменник вмістив у своїй категорії найбільшу частину діалектизмів — 182 од. це діалектні слова. Дієслово — 38 од., прикметник — 2 од., вигук — жодної одиниці. Даний результат важко пояснити, але не дивно, що серед діалектних лексем велика кількість належить побутовій сфері вживання.

Остання частина мови, що була представлена в емпіричному матеріалі — вигук, у кількості 5 од. (0,5%): *гон* (звуконаслідування, яким супроводжується стрибок, від нім. ‘horrr’), *капут* від нвн. ‘karutt’, *фас*² (у значенні окрика на собаку; «бери») запозичено від німецького дієслова ‘fassen’ у наказовій формі (‘fass’), *фуй*, що являє собою звуконаслідувальне утворення, яке імітує звук при спльовуванні; не виключена можливість запозичення з нім. ‘pfuj’ та *хан* (з нвн. ‘harrig’ «жадібний», снн. ‘harpen’ «жадібно хапати (губами)»).

Щодо інших частин мови, що не виявилися серед запозичень, можна лише спекулювати, причину назвати важко. Наведена нижче таблиця демонструє отримані дані (див. Таблиця 3).

Таблиця 3

Характеристика германізмів відповідно до частин мови

Частина мови	Приклади	Кількість	
		абсолютна (од.)	відносна (%)
Іменник	<i>арфа, гастролі, камін, лінза, ментол, надфіль, шпалера, шухляда, [вірвант]</i>	981	91,09%
Дієслово	<i>анулювати, гравірувати, нипати, регулювати, трамбувати, шурувати², [курбелити]</i>	79	7,34%
Прикметник	<i>іmunний, камвольний, перинатальний, провізорний, рентабельний, трансцендентальний, [шимшевий]</i>	15	1,39%
Вигук	<i>капут, фас², фуй</i>	5	0,46%
Всього:		1077	100%

Проаналізувавши слова з точки зору їх приналежності до частин мови, можна стверджувати, що в німецькій мові найпродуктивнішою є частина мови, що має значення предметності – іменник, який займає 91% всього матеріалу, на другому місці знаходиться частина мови, яка позначає дії та стани – дієслово (7%) та 15 од. прикметників та всього 5 од. вигуків.

Якщо розглядати корпус лексичного матеріалу детальніше, то можна помітити, що більшість іменників, які мають нульове закінчення в називному відмінку однини у вихідній мові, зберігають таке ж закінчення у цільовій мові: *абзац* ‘Absatz’, *брудершафт* ‘Bruderschaft’. Проте є і слова, які отримали нульове закінчення вже в українській мові, тобто перейшли до чоловічого в українській мові, напр.: *маршрут* походить від німецького ‘Marschroutе’, *лобзик* від н. ‘Laubsäge’ «інструмент для випилювання», *клуи* від нвн. ‘Kluppe’ «прилад для нарізування різьби». Слово *такса*², наприклад, потрапило в українську від німецького ‘Dachshund’, тобто навпаки – отримало закінчення та перейшло в жіночий рід вже в українській мові.

Також потрібно відзначити групу німецьких запозичених іменників, які після адаптації змінили своє закінчення ‘е’ на ‘а’, переходячи до жіночого роду. Візьмемо, наприклад, слово *арфа* від німецького ‘Harfe’; *барка* «річкове судно» від снн., свн. ‘barke’; *біржа* «установа для укладання торговельних угод» від н. ‘Börse’; *гардина* від нвн. ‘Gardine’; *гільза* від н. ‘Hülse’.

Але, як відомо, у німецькій мові дуже продуктивний такий метод творення нових слів як складання, а слова утворені цим способом мають назву ‘Komposita’. Згідно з цим методом, слова отримуються шляхом складання двох чи більше твірних основ аоб частин вже відомих слів. Хоча в українській мові це спосіб словотвору не такий поширений, але, навіть неозброєним оком можна помітити в емпіричному матеріалі такі слова. Вони адаптувались до правил української мови, будучи утвореними від німецьких складених слів. Саме тому було вирішено

провести кількісний аналіз і цих слів. Всього було виокремлено 163 складних слів з емпіричного матеріалу. Подані нижче групи відображають дані відносно всього емпіричного матеріалу (1077 од.), кругова діаграма під групами — відносно 166 виокремлених складених слів (див. Рисунок 4):

1) Дієслово + Іменник (21 одн., 1,95%) (*рубанок* від новонавчнїонїмецького ‘Raubank’, що складається з основ дієслова ‘rauhēn’ «ворсувати, начісувати» та іменника ‘Bank’ «лава, верстат» [99, с. 131]; *мольберт* від ‘Malbrett’, що складається з основи дієслова ‘malen’ «малювати» та іменника ‘Brett’ «дошка» [97, с. 505]);

2) Іменник + Дієслово (9 одн., 0,84%) (*бухгалтер* від ‘Buchhalter’, що складається з іменника ‘Buch’ «книга», спорідненого з ‘Buche’ «бук» (з бука виготовляли таблички для писання), і дієслова ‘halten’ «тримати» [95, с. 311]; *штрейкбрехер* «особа, що не бере участі в страйку або завербована підприємцем для заміни страйкарів» від нїмецького ‘Streikbrecher’, є складним словом, утвореним з компонентів ‘Streik’ «страйк» і ‘brechen’ «ламати» [100, с. 480]);

3) Іменник + Іменник (120 одн., 11,14%) (*галстук* від нїм. ‘Halstuch’ «нашийна хустка» або ‘Halsstück’ «річ для ший» утворене з основ іменників ‘Hals’ «шия» і ‘Tuch’ «хустка» [97, с. 461]; *лобзик* «інструмент для випилювання» від н. ‘Laubsäge’ «вид пилки» утворене з основ іменників ‘Laub’ «лист» і ‘Säge’ «пилка» [97, с. 275]);

4) Прийменник + Іменник (4 одн., 0,37%) (*форейтор* «вершник, що править передніми кіньми, запряженими цугом» від н. ‘Vorreiter’ «форейтор», складається з прийменника ‘vor’ «перед» та іменника ‘Reiter’ «вершник»; пов’язується з ‘vorreiten’ «їхати верхи попереду» [100, с. 119]);

5) Прикметник + Іменник (11 одн., 1,02%) (*гросмейстер* (звання шахїста вищої квалїфікації) від нїм. ‘Grossmeister’ утворено з прикметника ‘gross’ «великий» та іменника ‘Meister’ «майстер, фахївець» [95, с. 602]);

6) Числівник + Іменник (1 одн., 0,09%) (мінога «веретільниця, безнога ящірка» від нвн. ‘Neunauge’ «річна мінога», що складається з числівника ‘neun’ «дев’ять» та іменника ‘Auge’ «око» [97, с. 478]);

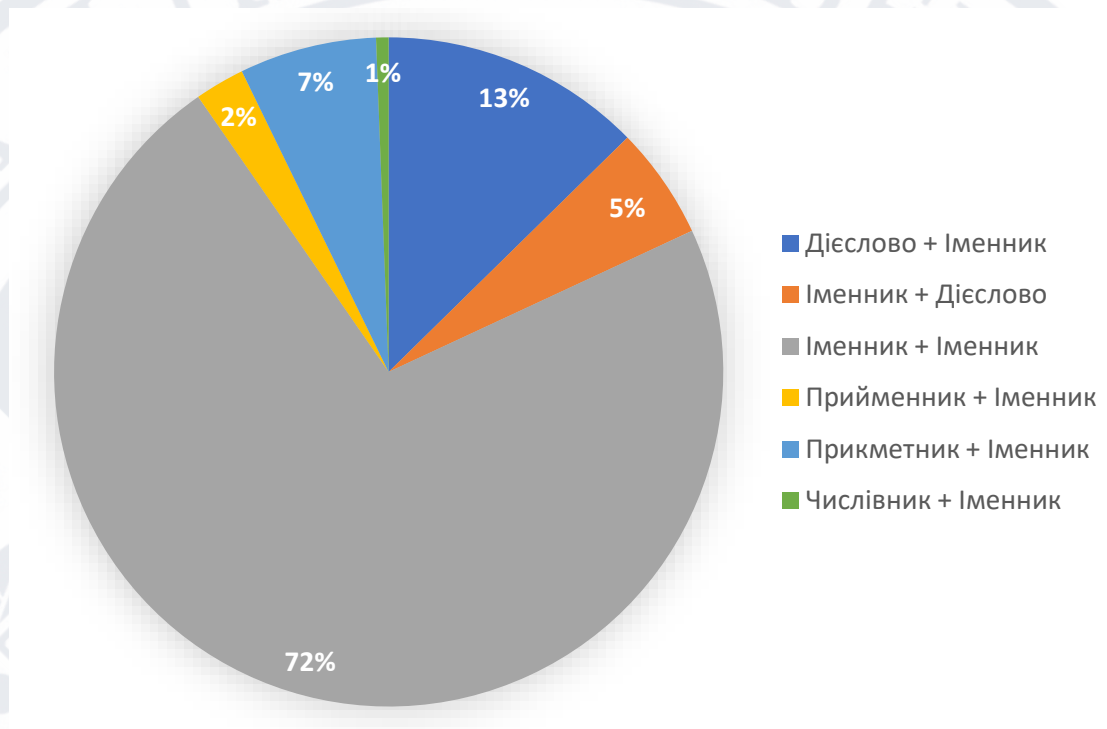


Рисунок 4. Класифікація складних германізмів

Як показує діаграма, найбільш продуктивним способом словоскладання у німецькій мові є поєднання двох іменників (з 166-ти складних слів – 120 одиниць (72,29%) утворені цим способом). Серед інших варто відзначити комбінації дієслова з іменником (12,65%), прикметника з іменником (6,63%) та іменника з дієсловом (5,42%), що відіграють не таку значну роль, але все ж є одними із таких методів. Найменш популярними способами є прийменник з іменником (2,41%) та числівник з іменником (0,6%), що вміщає в свою групу лише одну лексичну одиницю.

Проте, як відомо, німецькомовні запозичення, які існують на даний момент в українській мові не мали саме таку первісну структуру. Очевидно, що в процесі переходу в українську мову відбувалась поступова зміна морфологічної структури запозичень, що адаптовувала німецькі лексеми до українських норм.

З попередньо наведених досліджень можна зробити висновок, що у словниковому складі німецької мови переважають іменники й дієслова, а серед німецькомовних запозичень, окрім іменника та дієслова, також слід виокремити прикметник, який хоча й безпосередньо не з'являється в емпіричному матеріалі, проте бере важливу участь у словотворі складних германізмів.

Розглядаючи іменник, слід почати зі зміни його родової категорії. Хоча в німецькій мові немає конкретних правил, згідно з якими визначається рід іменників, але це можна зробити, як і в українській мові, відповідно до певних закінчень іменників:

1. Закінчення іменників *-ung* та *-schaft*, що використовуються на позначення жіночого роду перетворились в українській мові на іменники чоловічого роду (*ранжир* від н. 'Rangierung'; *ландшафт* від нвн. 'Landschaft');
2. Фонетична зміна — упущення редукованого німецького закінчення *-e* в іменниках жіночого роду і відповідне перетворення на іменники чоловічого з нульовим закінченням (*шруб* «гвинт, шуруп» від свн. *schrübe*; *штандарт* «прапор» за російського та польського посередництва від нвн. 'Standarte');
3. Зміна суфікса *-e* (*-en*, *-el*) на *-a*, що позначається переходом іменників чоловічого та середнього роду в жіночий (*цанфа* «частина валів та осей машин, якою вал спирається на підшипник» від н. 'Zapfen'; *цимпа* «струнний щипковий музичний інструмент» від н. 'Zither').

Проте впродовж всього періоду запозичень з німецької в українській мові сформувались конкретні моделі словозміни та словотвору, які застосовувались до германізмів, тому вважаю за необхідне виокремити і їх.

Перша модель — суфікс *-e*, який змінювався на український суфікс *-a*. Серед іменників жіночого роду існує один тип таких змін: з *-e* на *-ка* (*байца* «протрава» від нвн. 'Beize'; *біржа* «установа для укладання торговельних угод» від н. 'Börse'). Сюди ж можна віднести попередньо згадане (див. Пункт 1) редуковане *-e* зі зміною

жіночого роду на чоловічий. Суфікс *-e(n)* у чоловічого роду замінювався переважно на *-ан* та *-ня* (*клапан* від нвн. ‘Klarpen’; *штольня* «горизонтальна або похила шахта з безпосереднім виходом на земну поверхню» від н. ‘Stollen’). З іменниками середнього роду простіше – вони втрачали суфікс *-e* і ставали чоловічого роду (*ефес* «держак холодної бойової або спортивної зброї, переважно із захисним пристосуванням» від н. ‘Gefäß’).

До другої моделі відносяться запозичення згадані у Пункт 3, серед яких іменники з суфіксом *-el* замінюються відповідним українським суфіксом *-ель* (*вексель* за російського та польського від н. ‘Wechsel’; *мергель* «гірська порода, що складається з глини і вапняку» від н. ‘Mergel’). Суфікс *-en* перетворюється або на *-а* (*цанфа* від н. ‘Zapfen’).

А до третьої моделі належать всі інші суфікси (*-ung* та *-schaft*). Німецький суфікс *-ung* змінюється на *-ун(о)* (*рахунок* від свн. ‘Rechnung’; *[обрихтун]ок* «військове навчання» від н. ‘Abrichtung’; *ярунок* «столярний косинець на половину прямого кута», можливе посередництво російської, від н. ‘Gehrung’). Суфікс *-schaft* має відповідний український суфікс *-шафт* (*брудершафт* від н. ‘Bruderschaft’; *ландшафт* від нвн. ‘Landschaft’).

Після розгляду префіксів, виділяються такі основні зміни в структурі німецькомовних лексем внаслідок їх запозичення українською мовою:

1. Префікс *ge-* замінювався в українській мові двома варіантами: *г-* або *г-* (як у слові *гешефт* «спекулятивна торгова операція» від н. ‘Geschäft’ або *[гірта]* «палиця, що підтримує драбки воза» від н. ‘Gerte’);
2. Німецький префікс *vor-* отримав відповідник в українській мові: *фор-* (*форшлаг* від н. ‘Vorschlag’).

Наступна частина мови, яка переважала серед емпіричного матеріалу — дієслово. Сучасна німецька мова має дві групи дієслів, слабкі і складні, і переважають саме слабкі, тому не дивно, що і серед німецькомовних запозичень

панує більшість слабких дієслів (*рихтувати* «готувати, споряджати» від н. ‘richten’ (richten – richtete – gerichtet); *фасувати*, можливо через польське посередництво від нвн. ‘fassen’ (fassen – fasste – gefasst), хоча чисельність сильних дієслів значно поступається слабким, але вони все ж існують (*вербувати* від н. ‘werben’ (werben – warb – geworben)).

Серед суфіксів дієслів німецьких запозичень домінує суфікс *-en*. У всіх відібраних дієслів окрім одного був суфікс *-en*. Замінивсь він на такі відповідні суфікси в українській мові:

1. *-увати* (*вербувати* від н. ‘werben’; *шурувати*² «старанно чистити, скребти, мити щось» можливе польське посередництво від н. ‘scheuern’);
2. *-ати* (*нипати* «ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь» за польського посередництва, від нвн. ‘nippen’);
3. *-ити* (*лудити* «наносити олив’яне покриття» від снн. ‘loden’).

Та другий суфікс, який був знайдений тільки в одному дієслові *-ern* замінивсь з переходом в українську мову на *-увати* ([*футрувати*] «годувати» від н. ‘futtern’) або на *-ити* [*шнупорити*] «ретельно розшукувати» від н. ‘schnuppern’).

Як щодо інших частин мови — то не дивно, що вони не з’явилися в матеріалі дослідження, адже в німецькій мові їх кількість значно поступається вище згаданим частинам мови, що й вплинуло на те, які частини мови запозичувались і в яких кількостях. Сюди буде доречно згадати три вигуки з всього емпіричного матеріалу: *фас* («бери», у значенні окрика на собаку) запозичено від німецького дієслова ‘fassen’ у наказовій формі (‘fass’); *капут* від нвн. ‘kaputt’ «розбитий, зламаний, зіпсований; той, що загинув»; *фуй* — звуконаслідувальне утворення, що імітує звук при спльовуванні; не виключена можливість запозичення з німецької мови: н. ‘pfuj’ [100, с. 136].

2.3 Лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на фонетичному рівні.

Запозичення іншомовних лексем неминуче призводить до змін у структурі запозичених одиниць. Використання таких лексем у не їх рідній мові майже неможливо, адже зі зміною мови змінюються і правила, не тільки семантичні та морфологічні, а й в першу чергу фонологічні, що вимушує запозичення адаптуватись до нового середовища, шляхом зміни, «еволюції».

Внаслідок фонологічної адаптації в процесі пристосування запозичених лексем виникали нові сполуки фонем, змінювалися початкові і кінцеві звуки і тому подібне. Базуючись на цьому можна умовно виділити дві групи фонетичних запозичень:

- «типові» — звукосполучення, які можна відтворити засобами цільової мови;
- «нетипові» — звукосполучення, які не є характерними і не можуть бути відтворені звичайними засобами цільової мови.

З першою групою не виникає жодних проблем в процесі запозичення, адже звуки та їх сполуки вихідної мови вже мають свої відповідники, є взаємозамінні або майже ідентичні звукам цільової.

А з другою дещо складніше, проте тут використовується прийом фонетичного перенесення, при якому неіснуючі звуки імітуються наявними цільової мови. І виходить, що у межах однієї запозиченої лексеми поєднуються дві фонетичні системи — вихідної (звукосполучення, які імітуються) та цільової мови (звукосполучення, які використовуються для імітування).

Звичайно, у процесі дослідження значно цікавіша друга група, що, власне, і маємо з німецькою та українською мовами, фонетичні системи яких різняться.

Одна з таких відмінностей — дифтонги німецької мови. Дифтонг — це сполучення двох голосних звуків, що утворюють один склад. При цьому таке явище

взагалі не типове для української мови (зустрічається лише в деяких іноземних запозиченнях). Вирішується така проблема різними способами: знаходження актуального на даний час відповідника дифтонгу, упущення частини дифтонга (*бургомістр* «голова міського самоврядування в деяких країнах» від н. 'Bürgermeister') та перетворень, які відбулися під впливом мови-посередника (*хвиля*² «хвилина» через посередництво польської від н. 'Weile').

Перед початком розгляду змін голосних фонем при запозиченні важливо зазначити, що у німецькій мові існують довгі та короткі голосні звуки, які, в залежності від типу передавались різними голосними української мови.

Серед коротких німецьких голосних звуків: [a], [e], [ä], [ɛ], [i], [u], [ü], [o], [ö].

1. [a]

Сюди відносяться насамперед запозичення, посередником, яких була польська та при запозиченні змінили [a] на [o] (*школа* «матеріальні втрати, збитки» за посередництвом польської від двн. 'scado', нвн. 'Schade(n)'). Пояснюється це тим, що короткі індогерманські голосні [a] та [o] об'єдналися та утворили [a] — в германських мовах, проте в слов'янських таке об'єднання слугувало створенню [o].

Давньоверхньонімецькі та середньоверхньонімецькі запозичення після IX ст. (до того часу короткий [a] все ще змінювався на [o]), де короткий [a] залишається (*смак* від двн. свн. 'smac'; *гвалт* від свн. 'gewalt')

2. [e]

Так як короткий [e] мав три варіації у середньоверхньонімецькій мові (закритий, середній та відкритий), то тогочасні запозичення переносились в українську мову також по-різному. У даному випадку цікавий лише закритий [e], який також називають первинним умлаутом, в українській мові він став коротким [e] (*дека* від н. 'Decke').

У запозиченнях з середньоверхньонімецької та нововерхньонімецької короткий [e] замінився українським [a]. Хоча й зазвичай німецький короткий [e]

відповідає польському, та у цьому випадку відбулося виключення з правила через сусідній сонорний приголосний (*гамувати* від нвн. ‘hemmen’ через п. ‘hamować’)

3. [ä]

Німецький [ä] внаслідок вторинного умлауту (також відомого як відкритий [e]) в германських мовах на початку XI ст. перетворився на український [a] (*гарт* від н. ‘hart’).

4. [ë]

У XIII ст. короткий німецький [ë], який раніше не змінився під дією первинного умлаута, все ж перетворився на [a] у східних діалектах німецької мови, що і вплинуло на таку ж зміну у польській, яка в свою чергу хоч і відбулася набагато пізніше (у XVIII ст.), але мала вплив на зміни запозичень з новорехнїонімецької в українську мову (*фесрверк* від н. ‘Feuerwerk’).

5. [i]

У запозиченнях з середньовіснїонімецької та нововіснїонімецької цей короткий [i] не змінюється (*китель* від свн. ‘kit(t)el’, нвн. ‘Kittel’).

6. [u]

Давнївівснїонімецькі та середньовіснїонімецькі запозичення з коротким [u] не змінилися, навіть через польське посередництво (*хумро* від свн. ‘vuoter’, двн. ‘fuotar’ через п. ‘futro’).

7. [ü]

Як правило, короткий [ü] відповідає українському [y], пройшовши через польське посередництво (*мундштук* від н. ‘Mundstück’ через п. ‘munsztuk’).

8. [o]

Німецьке коротке [o] також не змінюється (*кошт* від свн. ‘koste’ через п. ‘koszt’; *борг* від н. ‘Borg’), окрім деяких винятків (*війт* від свн. ‘vog(e)t’ через п. ‘wojt’; *явір* від двн. ‘āhorn’, п. ‘jawor’).

9. [ö]

Короткий німецький [ō] передається українським [e] (*рентген* від н. ‘Röntgen’, п. ‘rentgen’)

Серед довгих голосних: [a:], [ä:], [e:], [i:], [o:], [ö:], [u:], хоча й запозичення з деякими довгими голосними не було виявлено.

1. [a:]

Німецький звук [a:], на протиставлення його короткому відповіднику, в українській мові залишається без змін (*ярмарок* від н. двн. ‘jārmakāt’, н. ‘Jahrmarkt’, *вага* від двн. ‘wāga’, нвн. Wage). Винятком слугує слово *дрім* яке змінило [a:] на [i] (та [o] при відмінюванні) як результат польського посередництва (п. ‘drót’) (двн. ‘drāt’, нвн. ‘Draht’).

2. [ä:]

Довгий [ä:] передається українським [e] відповідно (*ефес* від н. ‘Gefäß’ через російське посередництво – р. ‘эфес’, *єгер* від нвн. ‘Jäger’)

3. [i:]

Даний звук перенісся в українську нашим звуком [и] (*родзинки* від н. ‘Rosine’, *комин* від свн. ‘kamīn’).

4. [u:]

Голосний німецький [u:] під впливом польської замінився українським [o] (*бровар* від свн. ‘brouwer’ через п. ‘browar’)

Серед запозичень були виокремлені такі дифтонги: [ei], [ou], [au], [eu], [ie], [uo].

1. [ei]

Даний дифтонг німецькомовного походження отримав різні українські відповідники в залежності від часу, під час якого вони були запозичені (*гросмейстер* від н. ‘Grossmeister’) (*бурштин* від нвн. ‘Bernstein’ через п. ‘bursztyn’).

2. [ou]

Дифтонг [ou] виявився досить цікавим, адже як слідує з прикладу німецьке слово було запозичене в українську і отримало український звук [a] (*бавовна*) і одразу спадає на думку що цей звук виник в результаті німецького дифтонгу [au] (н. ‘Baumwolle’) проте ймовірний також й інший варіант, при якому запозичення відбулось з середньовісньонімецької (свн. ‘boumwolle’).

3. [au]

Змін при запозиченні цього дифтонгу не відбулося (*блокгауз* від н. ‘Blockhaus’)

4. [eu]

Дифтонг [eu] може передаватися в українській мові двома шляхами:

У першому випадку німецька лексема після запозичення польською мовою потрапила в українську (*ганчірка* від нвн. ‘Handscheure’ через п. ‘hanczurka’; *ліхтар* від н. ‘Leuchter’ можливо через п. ‘lichtarz’).

Другий випадок без втручання польської та без зміни початкового дифтонгу (*цейхгауз* від н. ‘Zeughaus’).

5. [ie]

Німецький дифтонг [ie] змінився на такі два відповідники української мови (*ендшпіль* від н. ‘Endspiel’).

6. [uo]

Дифтонг [uo] під впливом польської як мови-посередника змінився на українську [y] (*хутро* від свн. ‘vuoter’ через п. ‘futro’; *шукати* від двн. ‘suohhan’ через п. ‘szukać’).

Голосні фонери розглянуті, тепер слід перейти до системи приголосних звуків. Німецька мова має приблизно 25 фонем, що є середнім значенням порівнюючи її з іншими. Українська мова, в свою чергу налічує дещо більше — 32 приголосні фонери.

Всі німецькі приголосні фонери можна розподілити на такі групи: сонорні, сонорні напівголосні, назальні, лабіальні, дентальні та велярні.

Почнемо з сонорних приголосних: [l], [r].

1. [l]

Німецький приголосний [l] передається українською [л'] (*рашпіль* від нвн. 'Raspel'; *ліхтар* від н. 'Leuchter', свн. 'liuhtære').

2. [r]

Незалежно від позиції у слові приголосний [r] завжди передається його українським відповідником [р] (*шлюсар* від нвн. 'Schlösser' через п. 'ślusarz'; *пада* від свн. 'rāt' через п. або ч. 'rada').

Напівголосні сонорні приголосні: [j], [w], [m].

1. [j]

Дана приголосна німецька фонема відповідає українській [й], проте на початку слова передається звуками [є], [ю] або [я] (*єгер* від нвн. 'Jäger').

2. [w]

Цей приголосний не змінився з запозиченням в українську мову ([в]) (*вексель* від н. 'Wéchsel'; *хвиля* від н. 'Welle', свн. 'wëlle').

Назальні приголосні: [m], [n].

1. [m]

Німецький приголосний [m] відповідає українському [м] у майже у всіх випадках (*балетмейстер* від н. 'Ballettmeister'). Виключенням слугує упущення цього назального приголосного, в цьому випадку приголосна зникає у мовах-посередниках – чеській та польській (*бавовна* від свн. 'baumwolle', н. 'Báumwolle' через п. 'bawełna' та ч. 'bavlna').

2. [n]

[n] також не змінюється та передається українським [н] (*патронташ* від н. 'Patrón-tasche').

Лабіальні приголосні: [b], [p], [pf], [ph], [f], [v].

1. [b]

Німецький [b] зазвичай отримує українського [б] за відповідника (*брук* від снн. ‘**brugge**’ через п. ‘**bruk**’; *бухта* від нвн. ‘**Bucht**’) проте трапляються винятки, коли слово змінилось ще в польській як мові-посереднику (*шухляда*, *шуфляда* від н. ‘**Schubblade**’ через п. ‘**szuflada**’).

2. [p]

Звук [p] передається українським [п] (*плац* від нвн. ‘**Platz**’ через п. ‘**plac**’ або р. ‘**плац**’).

3. [pf]

[pf] знайшов свого відповідника в українському [ф] (*фляни* від н. ‘**Pflanze**’ через п. ‘**flanca**’), хоча у деяких випадках існує відповідник [п] (*наля* від нвн. ‘**Pfahl**’ через п. ‘**pal**’; *пластир* від двн. ‘**pflastar**’).

4. [ph]

Даний лабіальний приголосний відповідає українському [ф] (*графіт* від нім. ‘**Graphit**’), проте існує й інший відповідник [п] (якщо вважати, що слово *наля* було запозичене від двн. ‘**phāl**’, а не від нвн. ‘**Pfahl**’, що було згадано у попередньому пункті).

5. [f] та [v]

В запозиченнях з давньоверхньонімецької звук [f] перетворився на [п] (*ніст* від двн. ‘**fasto**’; *пляшка* від двн. ‘**flaska**’ (нвн. ‘**Flasche**’) через п. ‘**flasza**’). Запозичення з середньоверхньонімецької передаються українським [б] (*барва* від свн. ‘**varwe**’) або [в] (*війт* від свн. ‘**vog(e)t**’ через п. ‘**wójt**’). Іноді німецькі [f] та [v] передаються українським [ф] (*гриф* від нвн. ‘**Griff**’; *форшлаг* від н. ‘**Vorschlag**’).

Дентальні приголосні: [d], [t], [z], [s], [st], [sp], [sl], [sm], [sn], [sw], [sch].

1. [d]

Цьому звуку відповідає український [ɔ] (*брандмауер* від н. 'Brandmauer'; *дрім* від нвн. 'Draht' через п. 'drut') або [m] (*макса* від н. 'Dachshund'; *валторна* від н. 'Wáldhorn' через п. 'wal tornia' або р. 'валторна').

2. [t]

Німецький [t] передається українським [m] (*гантель* від нн. 'hantel'; *ліхтар* від н. 'Léuchter' (свн. 'liuhtære') можливо через п. 'lichtarz'). Подвоєння приголосних [tt] змінюється на одну українську [m], особливо у дієсловах (*рямувати* від нвн. 'retten' (двн. '(h)retten') через п. 'ratować').

3. [z]

Німецький [z] відповідає українській [ц] (*циркуль* від н. 'Zirkel'; *цех* від свн. 'zëch', 'zëche' (н. 'Zeche') можливо через п. 'cech').

4. [s]

Німецький [s] передається українською [с] (*вексель* від н. 'Wéchsel' через р. 'вéксель' або п. 'weksel'). У деяких випадках під впливом польської отримуємо [ш] (*рашпіль* від нвн. 'Ráspel' через п. 'raszpla').

5. [st]

Зазвичай німецький звук [st] передається українськими [см] (*смаль* від нвн. 'Stahl' через п. 'stal'). Проте є випадки заміни на [ш] (*штраф* від вн. 'Straaf' (н. 'Strafe')).

6. [sp], [sl], [sm], [sn], [sw]

Лексеми, які починаються на дані звуки передаються українськими відповідниками (з першою [с]) (*спис* від нім. 'Spiess' (свн. та двн. 'spiz'); *смак* від двн. та свн. 'smac'). Пізніші запозичення користуються українськими відповідниками (з першою [ш]) (*шпатель* від н. 'Spatel' ('Spadel'); *шніцель* від н. 'Schnitzel' (двн. 'snīdan')).

7. [sch]

Даний німецький звук передається переважно українським [ш] (*шухляда* від н. ‘Schublade’; *шахта* від нвн. ‘Schacht’ можливо через п. ‘szachta’), але оскільки цей звук аж до IX ст. існував як німецький [sk] і після чого змінився на дещо більш схоже на сучасний німецький [sch] — [ʃk], то не дивно, що вдалося знайти й запозичення з українським [ск] (як відповідники [sk]) (*скиба* від двн. ‘scība’ через п. ‘skiba’) та [шк] (як відповідники [ʃk]) (*шкода* від двн. ‘scado’ (нвн. ‘Schade(n)’) через п. ‘szkoda’).

Велярні приголосні: [g], [k], [ch], [h].

1. [g]

Велярний приголосний [g] передається українським [ґ] (*гриф* від нвн. ‘Griff’). Проте існують запозичення з українським звуком [г] (*ганок* від нім. ‘Gang’, свн. ‘ganc’ через п. ‘ganek’). Також трапляються випадки із заміною на [к], де це обумовило посередництво польської (*кималт* від свн. ‘gestalt’ через п. ‘ksztalt’) або упущення цього звука, на що знову вплинула польська так, як цей звук був упущений ще у польській (*війт* від свн. ‘vog(e)t’ через п. ‘wójt’).

2. [k]

Даний звук був запозичений різними способами: український відповідник [к] (*кобальт* від н. ‘Kóvalt’), український звук [г] (*гніт* від свн. ‘knote’ через п. ‘knot’) або ж його упущення (*верстат* від нвн. ‘Wérkstatt’ через п. ‘warsztat’).

3. [ch]

Німецький звук [ch] передається двома способами: заміною на українську [х] (*шахта* від нвн. ‘Schacht’ можливо через п. ‘szachta’) або ж на [к] (*шукати* від двн. ‘suohhan’ (н. ‘suchen’) через п. ‘szukać’).

4. [h]

Приголосна [h] отримала такі українські відповідники: [х] (походження цього слова було досить важко вияснити, але все ж вдалося - *хвиля* від свн. ‘hwīl’ через п. ‘chwila’, яке згодом зазнало контамінації та перетворилося на п. ‘fala’, де даний звук

зник), [ɛ] (зак від свн. ‘hake(n)’) та, звичайно, упушення, де воно відбулося у кожній з двох можливих мов-посередників (валторна від н. ‘Wáldhorn’ через п. ‘wal tornia’ або р. ‘валторна’).

Подана нижче таблиця наводить статистичні дані щодо змін у німецькомовних запозиченнях в українській мові на фонетичному рівні, де можна відстежити кількісні зміни, як окремі (до кожної групи звуків), так і загальні (наведені в останніх двох рядках таблиці) (див. Таблиця 4).

Таблиця 4

Зміни в німецькомовних запозиченнях на фонетичному рівні

Класифікація фонетичних змін	Кількість	
	абсолютна (од.)	відносна (%)
Загальні зміни приголосних	162	15,04%
Дентальні приголосні	44	4,09%
Назальні приголосні	38	3,53%
Сонорні приголосні	30	2,79%
Лабіальні приголосні	27	2,51%
Велярні приголосні	17	1,58%
Напівголосні сонорні приголосні	6	0,56%
Загальні зміни голосних	151	14,02%
Короткі голосні	77	7,15%
Дифтонги	41	3,81%
Довгі голосні	33	3,06%

У цьому пункті німецькомовні запозичення в українській мові були досліджені на наявність змін на фонетичному рівні, на закономірності знаходження українських відповідників німецьким звукам. Більшість звуків вже має свої сталі відповідники (а деякі звуки і не один), а ті що не мають замінювалися найближчими аналогами. Варто зазначити, що оскільки Україна не межує безпосередньо з Німеччиною, то при запозиченнях важливу роль грали мови посередники (у більшості випадків це польська), які і обумовили переважну кількість винятків та змін у фонетичних системах, що не характерні українській мові.

2.4 Взаємодія німецької і української мов на сучасному етапі

Взаємодія між німецькою та українською мовами відзначається значним посиленням контактів у різних сферах життя. Це явище обумовлене як історичними передумовами, так і новими суспільно-політичними реаліями, які суттєво впливають на мовний обмін між країнами. Основними факторами, що сьогодні сприяють активному запозиченню лексики між українською та німецькою мовами, є міграційні процеси, інтенсивні економічні, культурні та політичні зв'язки, співпраця у науково-освітніх галузях, а також вплив сучасних медіа та цифрових технологій.

Одним із ключових чинників, який стимулює активну мовну взаємодію, є міграція. Зокрема, після початку військових дій в Україні в 2022 році багато українців отримали тимчасовий захист у Німеччині, Австрії та Швейцарії, що прискорило інтеграцію елементів німецької мови в їхнє щоденне життя. Адаптовані запозичення з німецької мови стали частиною побутової лексики українців. Наприклад, слово *шварцувати* походить від німецького 'schwarzarbeiten' «працювати нелегально» і використовується українцями для позначення неофіційної праці, з якою вони стикаються під час перебування за кордоном. Словосполучення *платити міте*, що походить від 'Miete' «орендна плата», стало широко вживаним серед українських мігрантів для позначення орендної плати за житло. А термін *штрафцетель*, утворений від н. 'Strafzettel' «штрафний талон», використовується для позначення штрафів за адміністративні порушення, зокрема порушення правил дорожнього руху. Ці лексичні одиниці часто вживаються у неформальному мовленні та відображають процес адаптації українців до нових соціальних умов.

Іншим важливим фактором є економічна співпраця між Німеччиною та Україною, що також сприяє запозиченню лексичних елементів. Німеччина є одним із провідних економічних партнерів України, і це знаходить відображення у бізнес-

середовищі, де широко використовуються такі терміни, як ‘Vertrag’ «договір» та ‘Kredit’ «кредит». Ці слова активно застосовуються в юридичній та фінансовій сферах, відображаючи економічні зв'язки між країнами. Також поширеним є слово ‘Ausbildung’, яке позначає професійну освіту. Це поняття, яке широко використовується у німецькій системі освіти, поступово інтегрується в український контекст у зв'язку з програмами академічного обміну та міжнародною співпрацею у галузі професійної підготовки.

Науково-освітня співпраця між Україною та Німеччиною також відіграє важливу роль у процесі мовної взаємодії. Програми обміну, такі як DAAD, дозволяють українським студентам та науковцям брати участь у німецьких дослідницьких проєктах, що сприяє запозиченню німецьких наукових термінів. Наприклад, лексеми *клініка* через посередництво н. ‘Klinikum’ запозичено з фр. ‘clinique’[96, с. 461], *технологія* (запозичення з західноєвропейських мов; н. ‘Technologie’) [99, с. 563] поступово стали частиною української наукової лексики, особливо у сферах медицини, техніки та природничих наук. Окрім того, технічні терміни, вкоренилися у інженерних галузях через співпрацю німецьких і українських підприємств.

Запозичення з німецької мови також мають соціолінгвістичний вимір. Використання німецьких слів часто стає індикатором соціальної інтеграції українців у німецькомовні суспільства. Наприклад, гібридні слова, як-от *штудіювати* від н. ‘studieren’ «навчатися» або *бюрократизувати* від н. ‘Bürokratie’ «бюрократія», відображають процес інтеграції українців у німецькомовне середовище, водночас зберігаючи національні мовні ознаки.

Тому взаємодія німецької та української продовжує розвиватися завдяки глобалізації, міграційним процесам та посиленню економічних і культурних зв'язків між країнами. Мовні контакти стають дедалі динамічнішими та охоплюють не лише традиційні сфери, але й нові аспекти сучасного життя, зокрема цифрові

технології та науково-освітню співпрацю. Запозичення з німецької мови не лише збагачують українську лексику, але й відображають процеси інтеграції та адаптації у двосторонніх культурних відносинах.

З метою простеження динаміки використання конкретних запозичень та аналізу мовних процесів в цілому було вирішено застосувати сучасні технології, а саме, для вивчення сучасного стану використання німецькомовних запозичень в українській мові в рамках цього дослідження було обрано веб-сервіс «Google Trends», що надає інформацію про частоту запитів у пошуковій системі Google. Цей ресурс дозволяє відслідковувати зміну популярності запитів за певні періоди, що сприяє вивченню динамічних аспектів мовного вжитку.

Зібрані дані охоплюють п'ятирічний період з 27 жовтня 2019 року по 27 жовтня 2024 року, що дозволяє оцінити довгострокові тенденції використання обраних запозичень.

Для аналізу було відібрано шість запозичень, що охоплюють різні частини мови та тематичні групи, такі як військова, професійна, побутова лексика тощо. Незважаючи на те, що ця кількість становить лише 0,48% від усіх зібраних лексем, їх вибір забезпечує репрезентативність у розрізі різних сфер вживання. Варто зазначити, що для прикметників, на жаль, було отримано недостатньо даних для адекватного аналізу.

Обрані лексеми: *бліцкриг*, *трунт*, *дюбель*, *рахувати*, *фас*² демонструють різні типи частотності та динаміки використання в сучасній українській мові.

Також потрібно наголосити, що числа показують популярність пошукового терміна відносно найвищої точки на графіку для певного регіону та періоду часу. 100 – це пік популярності терміна. 50 означає, що популярність терміна вдвічі менша. 0 означає, що було замало даних про цей термін. Графік поданий за останні 5 років по території всієї України. Початок графіка — 27 жовтня 2019 року; дані з

сервісу взято 27 жовтня 2024 року. «Примітка», яку видно на графіку, вказує на покращення системи збору даних сервісом від 01.01.2022.

Аналіз окремих запозичень:

1. *Бліцкриг* – складний іменник, що походить від німецьких слів ‘Blitz’ «блискавка» і ‘Krieg’ «війна», належить до групи «Військова справа» (див. Рисунок 5).

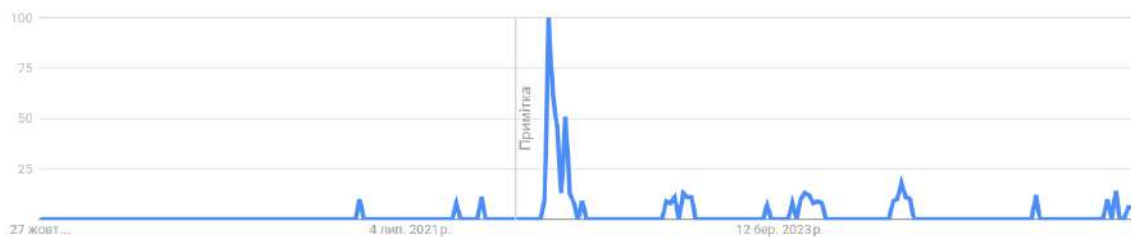


Рисунок 5. *Бліцкриг*

Популярність цього слова різко зросла в період з 20 по 26 лютого 2022 року, що, безумовно, було внаслідок початку повномасштабних військових дій на території України. До цього термін майже не вживався, але згодом відзначався незначний рівень популярності (0-18 умовних одиниць), що вказує на поступове повернення інтересу до цього терміна.

2. *Грунт* – іменник, віднесений до групи «Матеріали та речовини» (див. Рисунок 6).

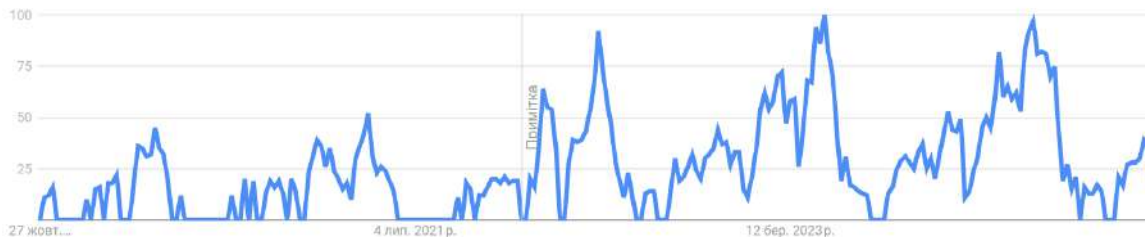


Рисунок 6. *Грунт*

Використання цього слова характеризується циклічністю: пік популярності припадає на весняні місяці (квітень-травень), що, ймовірно, пов'язане із

сільськогосподарською діяльністю. Стабільний високий рівень запитів також спостерігається у січні-лютому, але в меншій мірі, що підтверджує сезонний характер його вживання.

3. *Дюбель* – запозичення з професійної лексики (від нім. ‘Dübel’) (див. Рисунок 7).

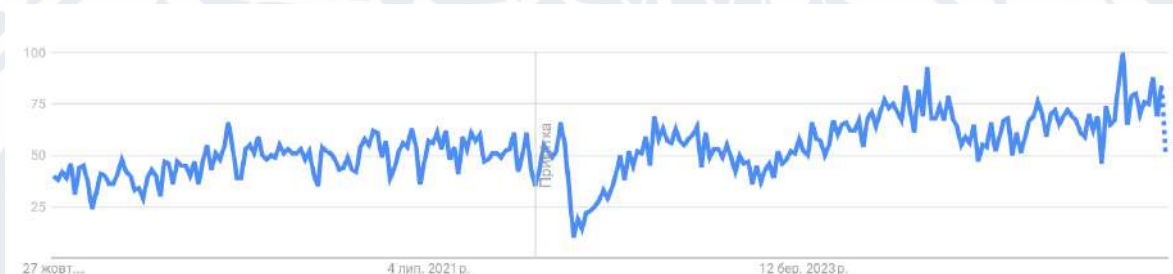


Рисунок 7. Дюбель

Одразу кидається у вічі те, що використання цього терміна значно скоротилося з лютого-березня 2022 року, що, безумовно, пов'язано зі зниженням активності в будівельній сфері, як і в багатьох інших галузях після активного наступу країни-агресора. Проте попит на цей термін залишається стабільним, відображаючи інтерес до будівництва.

4. *Рахувати* – дієслово, що належить до адміністративно-ділової лексики (див. Рисунок 8).

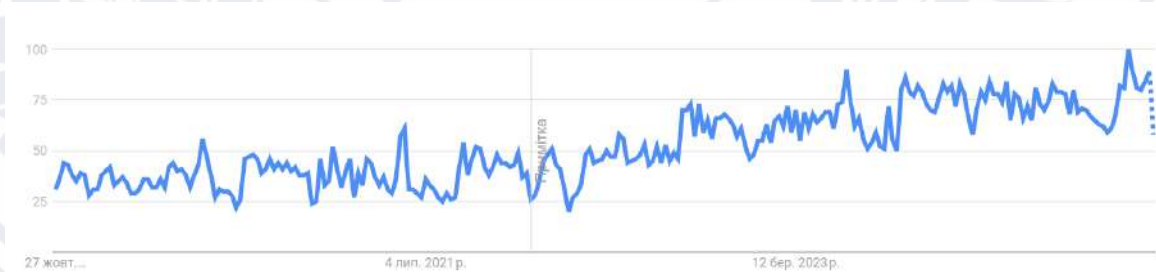


Рисунок 8. Рахувати

Виявлено загальне зростання популярності запиту після березня 2022 року. Це може бути пов'язано із загальною потребою у розрахунках та обліку в періоди криз. Особливо цікавим є підвищений інтерес до цього терміна у західних регіонах України, що може відображати регіональні особливості використання

(див. Рисунок

9).

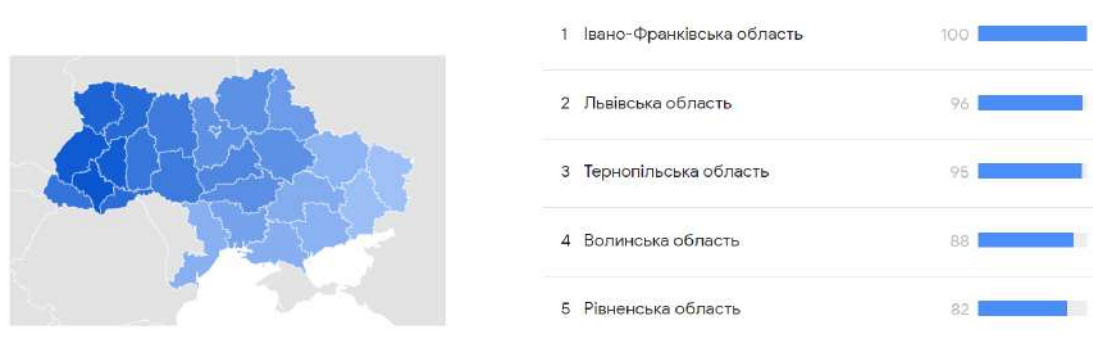


Рисунок 9. Рахувати

5. Φac^2 – вигук, що входить до побутової лексики, демонструє стабільний рівень популярності із значним піком в серпні 2020 року (див. Рисунок 10). Цікаво, що вживання цього терміна на території Криму та міста Севастополь набагато вище (до 100 умовних одиниць), ніж в інших областях України (9-18 умовних одиниць) (див. Рисунок 11).

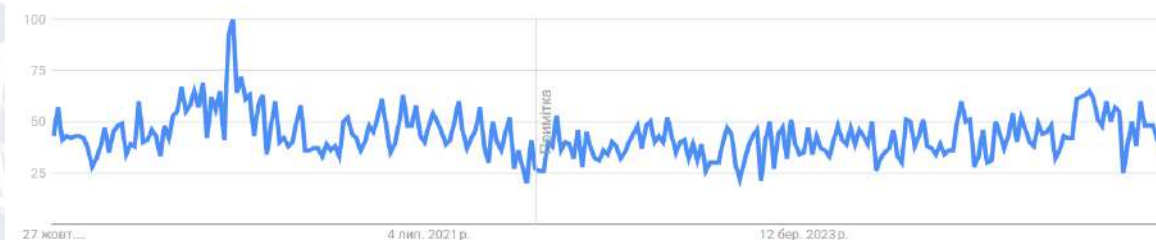


Рисунок 10. Φac^2

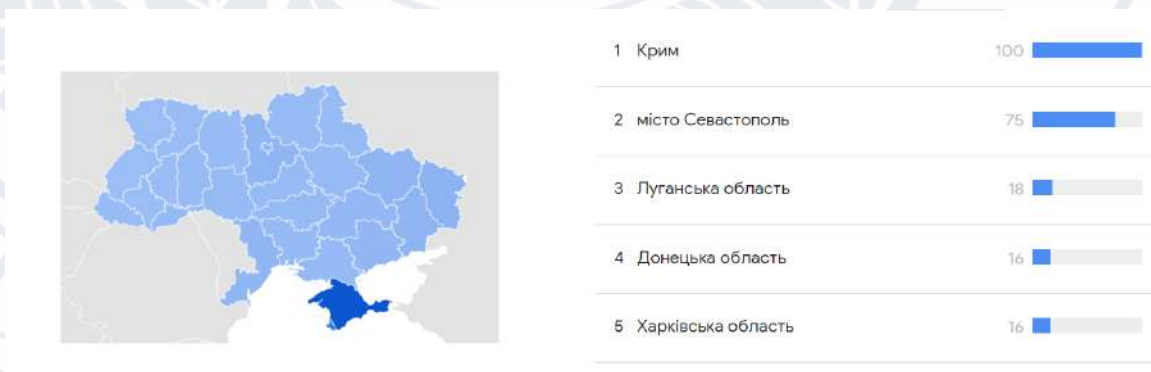


Рисунок 11. Φac^2

Наступний графік (див. Рисунок 12) ілюструє відносну частоту використання розглянутих раніше лексем, що дозволяє провести їх порівняльний аналіз.

Згідно з отриманими даними, найвищу частоту вживання має дієслово *рахувати*, яке відноситься до адміністративно-ділової лексики. Це вказує на його особливу використання у сучасних соціально-економічних реаліях, де зростає попит на терміни, що відображають облікову та розрахункову діяльність, особливо на тлі кризових подій останніх років.

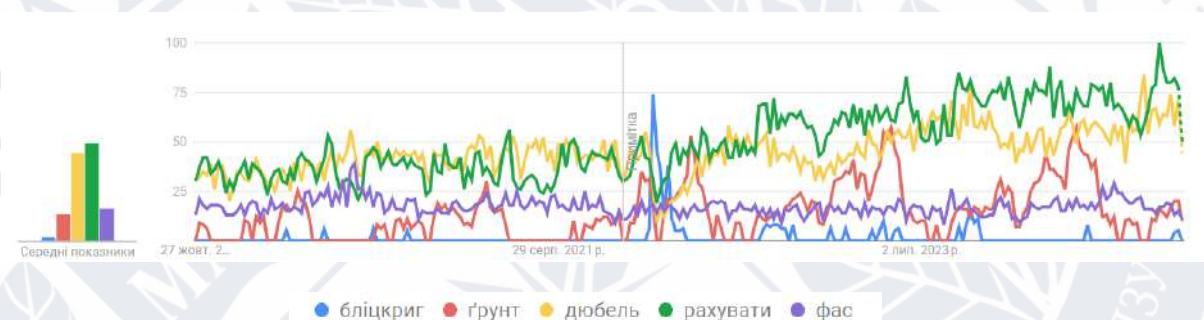


Рисунок 12

Наступний за вживаністю — іменник *дiубель* — професійний термін, тісно пов'язаний з будівельною галуззю, що також залишається важливою складовою суспільної діяльності.

Вигук *фас*² демонструє відносно нижчу частоту, однак він має стабільний рівень використання, що може вказувати на його значущість у побутовому мовленні. Цей вигук є індикатором комунікативної стабільності і підкреслює сталість його функцій у розмовній мові.

Іменник *ґрунт* займає особливе місце у цьому аналізі, оскільки його використання носить циклічний характер, що підтверджується сезонними піками в весняний період. Такі зміни, ймовірно, обумовлені сільськогосподарськими потребами та обробкою землі, особливо актуальними у регіонах з розвиненим аграрним сектором.

Найменшу частоту вживання має термін *блiцкриг*, який, за винятком піку, пов'язаного з початком активних військових дій у лютому 2022 року, не набув стабільної популярності в українській мові. Цей сплеск відображає актуалізацію

військової лексики під впливом геополітичних подій і свідчить про обмежене використання терміну поза специфічними обставинами.

Загальний аналіз демонструє, що частотність та динаміка вживання німецькомовних запозичень залежать як від соціальних і професійних контекстів, так і від сезонних коливань. Високий рівень популярності лексем, що належать до адміністративно-ділової та професійної лексики, свідчить про значущість цих сфер в українському суспільстві. Водночас, стабільність побутових термінів підкреслює сталість комунікативних потреб мовців, а нечасте використання військової лексики свідчить про її специфічний і обмежений характер.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Тема лінгвокультурної взаємодії німецької та української мов на лексико-семантичному рівні обґрунтована дослідженням процесу запозичення, асиміляції та адаптації німецькомовних лексем в українській мові. Дослідники виділяють різні ступені інтеграції германізмів: від морфологічного рівня до стилістичного. Морфологічна інтеграція включає в себе пристосування до граматичних категорій роду та числа, семантична — зміни у значенні слова, а стилістична — пристосування експресивно-емоційного забарвлення.

У процесі запозичення значення германізмів можуть зберігатися або змінюватися. Вони розподіляються на моносемантичні й полісемантичні збереження, а також кількісні та якісні зміни. Кількісні зміни значення включають звуження (*шайба*), розширення (*фокус*), комплексні зміни (*брудершафт*), тоді як якісні зміни впливають на конотацію — наприклад, *гешефт* набуває негативного забарвлення в українській мові, на відміну від нейтрального в німецькій.

На основі тематичної класифікації досліджувані германізми були розділені на дев'ять груп за галузями вживання: адміністративно-ділова, військова, матеріали та речовини, медицина та наука, побутова, професійна, суспільно-політична, флора та

фауна, інше. Аналіз кількісного розподілу германізмів виявив, що найбільш чисельною групою є професійна лексика. Цей факт свідчить про підвищену потребу української мови у фаховій термінології, що, у свою чергу, відображає процеси модернізації та спеціалізації різних галузей знань. Висока частка професійної лексики також підкреслює активну інтеграцію української мови у міжнародний науковий та технологічний простір, де германські мови, особливо німецька, традиційно мають сильні позиції.

Загалом, результати дослідження свідчать про те, що германізми в українській мові не лише задовольняють нагальні потреби у специфічній термінології, а й підкреслюють відкритість української мовної системи до іншомовних впливів, особливо у контексті науково-технічного розвитку. Це відкриває перспективи для подальших досліджень, зокрема щодо адаптації германізмів та їхнього впливу на формування термінологічної бази в українській мові.

Вивчення лінгвокультурної взаємодії між українською та німецькою мовами на морфологічному рівні розкриває глибокий вплив німецької мови на структуру та категорії українських слів. Аналіз запозичень показує, що найбільше у корпусі досліджуваних слів представлено іменників (91%), що є провідною частиною мови в обох мовах. Дієслова та прикметники, хоч і менш численні, також відзначаються високою поширеністю, особливо в професійній лексиці, як-от шліфувати або легувати.

Морфологічні зміни, що відбулися при запозиченні німецьких слів, проявляються як у зміні родової категорії (іменники набули жіночого або чоловічого роду), так і в адаптації суфіксів до українських морфологічних норм. Наприклад, суфікс -e в німецьких словах, таких як 'Harfe' (*арфа*), замінювався на українське -а, що перетворювало слово на жіночий рід.

Інша помітна тенденція — складання слів («Komposita») у німецькій мові, що призвело до появи складних слів в українській, як-от мольберт від ‘Malbrett’. Кількісний аналіз показує, що найчастіше вживалися іменникові поєднання, хоча комбінації дієслова з іменником також поширені.

Таким чином, німецька мова не тільки вплинула на словниковий запас української, але й на морфологічні структури, сприяючи збагаченню лексичних категорій та адаптації нових явищ до української мови.

Також було розглянуто фонетичні особливості адаптації запозичень у контексті лінгвокультурної взаємодії між німецькою та українською мовами. Дослідження показує, що інтеграція іншомовних лексем спричиняє значні фонетичні зміни в запозичених словах через різницю у фонологічних системах обох мов. Адаптація відбувається шляхом модифікації звуків та звукосполучень запозичених слів відповідно до фонетичних стандартів української мови.

Запозичення класифікуються на «типові» (звукові відповідники, які легко інтегруються) та «нетипові» (звуки, що потребують фонетичного перенесення). Остання група є складнішою для передачі, оскільки такі звуки не мають прямих відповідників і імітуються існуючими звуками цільової мови.

Особливу увагу приділено дифтонгам та коротким і довгим голосним фонемам німецької мови, які не завжди мають аналоги в українській фонології. Досліджено процеси фонетичної адаптації таких звуків шляхом їх заміни на українські відповідники або трансформації через мови-посередники.

Проведене дослідження фонетичних змін у німецькомовних запозиченнях в українській мові дозволяє визначити загальні тенденції адаптації звуків. Дані свідчать, що загальна кількість змін серед приголосних становить 162 одиниці (15,04%), тоді як серед голосних — 151 одиниця (14,02%). Найбільш часто підлягали змінам короткі голосні (7,15%) та загальні зміни приголосних. Вплив посередницьких мов, зокрема польської, також зіграв значну роль у формуванні

українських фонетичних відповідників до німецьких звуків, що призвело до появи специфічних фонетичних варіацій, які не є типовими для української мови.

У підрозділі 2.4 розглядається процес мовної взаємодії між німецькою та українською мовами, який активно розвивається завдяки посиленню соціально-економічних, культурних та науково-освітніх зв'язків. Одним із ключових факторів є міграційні процеси, зокрема, зростання кількості українських переселенців у Німеччині, Австрії та Швейцарії з 2022 року, що сприяє запозиченню елементів німецької лексики в українське побутове мовлення. Такі слова, як «шварцувати», «міте» та «штрафцетель», демонструють адаптацію українців до нових умов життя.

Економічна співпраця також сприяє поширенню німецької термінології в бізнес-середовищі. В українську професійну лексику проникають слова, що відображають поняття, специфічні для німецької системи, як-от 'Ausbildung'. Науково-освітні зв'язки, зокрема завдяки програмам обміну, також активізують запозичення наукових термінів, зокрема у медичній та технічній галузях.

Соціолінгвістичний вимір цього процесу показує, що використання німецьких слів є показником інтеграції українців у німецькомовні суспільства. Гібридні слова на кшталт «штудіювати» та «бюрократизувати» вказують на поступову адаптацію до мовного середовища, водночас зберігаючи національні мовні риси.

Для аналізу динаміки використання конкретних запозичень було застосовано веб-сервіс «Google Trends», що дозволило відстежити частоту вживання таких слів, як *бліцкриг*, *грунт*, *дюбель*, *рахувати* та *фас*. Отримані результати свідчать про динамічну взаємодію німецькомовних запозичень з українською мовою, яка обумовлена соціальними, економічними та культурними чинниками. Дослідження показує, що частотність використання цих лексем корелює з актуальністю певних сфер діяльності: адміністративно-ділова та професійна лексика (наприклад, *рахувати* і *дюбель*) демонструють високу стабільну популярність, що відображає

зростаючу роль цих галузей в українському суспільстві. Побутова лексика, така як вигук *фас*, характеризується стабільністю, що вказує на сталість щоденних комунікативних потреб. Лексеми зі сфер матеріалів, як-от *грунт*, мають сезонний характер, що підтверджує вплив аграрної діяльності на мовну динаміку. Водночас, військова лексика, зокрема *бліцкриг*, проявляє короточасний інтерес, обумовлений зовнішніми кризовими обставинами, що підкреслює її обмежене і специфічне використання. Таким чином, частотність і динаміка німецьких запозичень в українській мові відображають як соціально-економічні зміни, так і циклічні сезонні впливи, що обумовлюють мовні уподобання сучасних українських мовців.

РОЗДІЛ 3.

СТАН ТА ВИКОРИСТАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

3.1 Функціонування німецьких запозичень у сучасній українській мові.

Запозичення лексики з інших мов, зокрема німецької, відіграє значну роль у формуванні лексичного складу сучасної української мови. У процесі такого мовного контакту відбуваються не лише прямі або ж опосередковані лексичні запозичення, а й глибокі зміни в семантичній структурі слів, що адаптуються до мовної системи реципієнта. Дослідження емпіричних даних свідчить про те, що запозичені з німецької мови лексеми не тільки інтегруються в українську мову, але й активно піддаються семантичним трансформаціям у процесі адаптації до нового культурно-мовного середовища.

По-перше, значну увагу варто звернути на те, що чимало германізмів набули в українській мові нових асоціативних значень, які були відсутні у мові-джерелі. Це явище свідчить про гнучкість і динамічність мовних процесів, які відбуваються ще на етапі запозичення. Наприклад, терміни, пов'язані з конкретними культурними або соціальними реаліями, можуть значно видозмінювати своє значення залежно від контексту їхнього використання в мові-реципієнті. Така трансформація вказує на те, що запозичені лексеми не є статичними елементами, а піддаються безперервним процесам адаптації та переосмислення.

Окремо слід зазначити факт втрати деякими запозиченими лексемами їх первісного значення або ж навіть повного виходу з ужитку. Це особливо характерно для слів, що позначали застарілі терміни, пов'язані зі стародавніми побутовими або науково-технічними реаліями. Соціальні, економічні та культурні зміни з часом впливають на те, які лексеми залишаються в активному вжитку, а які зникають. Це яскраво демонструє нерозривний зв'язок між мовою та життям її носіїв. Зникнення таких лексем можна пов'язати з еволюцією суспільства, адже зміна технологічних

і культурних умов в суспільстві автоматично спричиняє зникнення відповідних мовних одиниць.

Однак, частина германізмів зберігає своє первісне значення і продовжує функціонувати в сучасній українській мові. Це свідчить про стабільність певних лексем, а також про їхню здатність заповнювати семантичні лакуни в мові реципієнта. Наприклад, слово *курорт* було запозичене за посередництва російської з німецького 'Kurort'. Як у німецькій, так і в українській мовах воно має однакове значення: «місце з природними лікувальними властивостями, пристосоване для лікування і відпочинку» [97, с. 157]. Це є прикладом успішної інтеграції іншомовної лексики в систему української мови, де її значення залишилося стабільним.

Іншим цікавим прикладом є слово *дримба*¹, що в сучасній українській мові означає «музичний інструмент». Запозичене з німецького 'Drommel' ('Trommel') або середньовісньонімецького 'trum(b)el', це слово мало набагато ширше значення: «варган; барабан; труба» [96, с. 127]. В процесі адаптації відбулося звуження його семантики, що можна пояснити культурною специфікою українського суспільства, де цей інструмент набув конкретного значення. Цей приклад ілюструє процес вузькосемантичної адаптації запозиченої лексики, який часто має місце при трансформації іншомовних слів.

Значний дослідницький інтерес викликає лексема *люфт*, яка в українській мові означає «зазор між частинами механізму», тоді як у німецькій мові 'Luft' означає «повітря» [97, с. 331]. Це слово зазнало кардинальної зміни значення під час запозичення, що часто характерно для професійної лексики. Лексеми, що входять до спеціалізованих сфер, зокрема технічної або наукової, часто піддаються значним трансформаціям у новому мовному середовищі; *люфт* є яскравим прикладом цього процесу.

Важливим прикладом під час характеристики механізмів запозичень є слово *гурт*², яке в сучасній українській мові має значення «ребра монети» або «виступу

на фасаді будівлі». Первісне значення цього слова в німецькій мові ‘Gurt’ означало «пояс» [95, с. 624]. Хоча на перший погляд ці значення здаються несумісними, але певний семантичний зв’язок все ж можна простежити. Так, «ребро монети» або «виступ на будівлі» можна інтерпретувати як щось подібне до поясу, що охоплює предмет. Тобто створюється образний взаємозв’язок між первісним та сучасним значенням слова.

Такі приклади показують, що запозичені лексеми можуть зазнавати як незначних, так і суттєвих змін у своєму семантичному наповненні. Інший приклад семантичної зміни — лексема *нипати*, що в сучасній українській мові означає «ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь». Слово походить від новонавхьонімецького ‘nirren’, що означає «пити маленькими ковтками; злегка торкатися» [98, с. 89]. Під час запозичення слово зазнало значної семантичної трансформації, набувши нового значення. Механізм, за яким відбулася ця зміна, є складним для точного відстеження, однак цей приклад демонструє, як лексичні запозичення можуть значно видозмінювати свої значення в процесі культурно-мовної адаптації.

Проаналізовані приклади засвідчують, що запозичення з німецької мови до української можуть як зберігати своє початкове значення, так і зазнавати істотних семантичних змін. Це підтверджує думку про те, що запозичені лексеми піддаються активній адаптації до культурних та мовних реалій, у яких вони починають функціонувати.

Процес адаптації запозичених лексем залежить від низки факторів:

1. Важливу роль відіграє культурний контекст мови-реципієнта, який визначає характер семантичних змін.
2. Вплив має сфера вживання лексем — чи це побутова лексика, професійна термінологія або наукові поняття.

3. Фактор часу також є ключовим, оскільки з розвитком суспільства і його реалій змінюються і мовні одиниці.

3.2 Взаємодія німецької та інших слов'янських мов

Мови слов'янської групи належать до балто-слов'янської гілки, яка в свою чергу входить до індоевропейської мовної сім'ї. Основою цієї групи були діалекти праслов'янської мови, якими користувались слов'янські народи. Лінгвісти поділяють групу слов'янських мов за екстралінгвістичними ознаками на такі три підгрупи:

- західні (польська, словацька, чеська);
- східні (білоруська, російська, українська);
- південні:
 - західні діалекти (сербохорватська, словенська);
 - східні діалекти (болгарська, македонська).

Взаємодія німецької мови з іншими слов'янськими мовами — надзвичайно багатогранний процес, який відбувався протягом багатьох століть і мав істотний вплив на розвиток мовних систем, особливо на лексичному рівні. Німецька мова, будучи однією з найважливіших європейських мов у культурному, науковому та економічному аспектах, здійснила значний вплив на слов'янські мови через різноманітні шляхи мовної взаємодії, включно з безпосередніми контактами, колонізацією, торговими зв'язками та культурним обміном.

Історичний контекст взаємодії німецької мови зі слов'янськими мовами різниться залежно від регіону. Наприклад, слов'янські мови Західної та Центральної Європи, такі як польська, чеська та словацька, мали тривалі та безпосередні контакти з німецькомовними регіонами через близькість до німецьких держав, таких як Священна Римська імперія, Пруссія та Австрія. Взаємодія полягала не лише в запозиченнях окремих слів, але й в передачі цілих мовних структур і синтаксичних конструкцій. Цей процес був особливо інтенсивним у

сфері торгівлі, правничої системи, а також у церковних та адміністративних контекстах, де німецька мова мала статус однієї з основних культурно-адміністративних мов.

Розглянемо взаємодію польської мови з німецькою. Хоча й на польську мову значно впливали латинські та романські мови, беззаперечним був внесок германських мов, а саме німецької, у становлення польської. Серед видів германізмів у польській мові слід виділити:

- лексичні (наприклад, п. *burmistrz* від н. *Bürgermeister* ‘бургомістр’; п. *rycerz* від н. *Ritter* ‘лицар’, п. *szpalta* від н. *Spalte* ‘шпальта’);
- фразеологічні (п. *Jak panu idzie?* від н. *Wie geht es Ihnen?* ‘Як у вас справи’);
- синтаксичні (наприклад, п. *szukam za butami* н. *Ich suche Schuhe* ‘Я шукаю взуття’).

Польська з чеською були посередниками багатьох мовних контактів та запозичень, серед яких, особливо виділяються терміни християнської термінології:

- п. *biskup*, стч. *biskup* — н. *Bischof* ‘єпископ’;
- п. *kapłan*, ч. *kaplan* — н. *Kaplan* ‘священник, жрець’;
- п. *klasztor*, ч. *klášter* — двн. *klōsta* ‘монастир’;
- п. *kościół*, стч. *kostel* — двн. *kastel* ‘церква’;
- п. *msza*, стч. *mšě* — двн. *missa* ‘меса’;
- п. *proboszcz*, стч. *probošt* — свн. *probost* ‘парафіяльний священник, пастор’;
- п. *żegnać* — свн. *segnen* ‘прощатися’.

Відомі і германізми, які потрапили в польську через посередництво інших мов, наприклад російську, серед таких слів переважає військова лексика (п. *lejbguardia* ‘лейбгвардія’; п. *sztabskapitan*, р. *штабс-капитан* — н. *Stabskapitän* ‘штабс-капітан’), офіційна (п. *policmajster* ‘поліцмейстер’, п. *wagenmajster* ‘офіцер, який керує військовими командами’).

Якщо ж розглядати вище згадану чеську мову, то слід зазначити, що і в ній багато німецьких запозичень, в основному через географічне положення та культурну і політичну близькість Чехії та Німеччини. Головним чином німецька мова взаємодіяла з чеською через німецькі діалекти прикордонних територій (Баварія, Саксонія, Австрія, Пруська Сілезія). Ще до чеського національного відродження тогочасна чеська містила такі слова:

стч. *hantuch*, — н. *Handtuch* ‘рушник’;

ч. *šorc* — н. *Schürze* ‘фартух’;

стч. *hausknecht* — н. *Hausknecht* ‘домашній прислуга’;

стч. *forman* — свн. *vuorman*, н. *Fuhrmann* ‘кучер’.

Сучасна чеська мова все ще насичена германізмами, не зважаючи на те, що у різні часи проводились спроби «очищення» чеської мови від німецькомовних запозичень. Здебільшого германізми зустрічаються у побутовій повсякденній мові

ч. *hřbitov* — н. *Friedhof* ‘кладовище’;

ч. *halda* — н. *Halde* ‘запас, купа’;

ч. *rudl* — н. *Pudel* ‘пудель’;

ч. *pumpa* — н. *Pumpe* ‘насос’;

ч. *brýle* — н. *Brille* ‘окуляри’;

ч. *knoflík* — н. *Knöpfel* ‘гудзик’;

ч. *flétna* — н. *Flöte* ‘флейта’;

ч. *krám* — свн. *Kram* ‘речі / мотлох’;

ч. *luft* — н. *Luft* ‘повітря’;

ч. *frajer* — н. *Freier* ‘класний / крутий хлопець; чувак’ [80].

Окремий інтерес представляє взаємодія німецької мови з південнослов'янськими мовами, такими як сербська, хорватська і словенська. Незважаючи на віддаленість цих мов від німецькомовних регіонів, історичні контакти через торгівлю та військові кампанії забезпечили мовні запозичення.

Німецькі запозичення в цих мовах часто стосувалися військової лексики, ремісничих термінів і адміністративних понять, які відігравали важливу роль у розвитку культурних та економічних зв'язків.

Століттями надзвичайна кількість німецьких запозичень потрапляла в слов'янські мови (до прикладу словник іноземних слів польської мови нараховує близько 3 тис. слів німецькомовного походження [89]). Звичайно, німецька мова була не лише джерелом для запозичень, а й посередником інших джерел. Таку ж роль мала чеська, що й не дивно, адже ці дві країни безпосередньо межують з Німеччиною, наче міст, який поєднує німецьку з іншими слов'янськими мовами.

Таким чином, аналіз взаємодії німецької та інших слов'янських мов демонструє складний і багатоступеневий процес мовних запозичень. Вплив німецької мови не обмежується лише лексикою, але охоплює також синтаксис, фразеологію та семантику. Це є важливим свідченням тісних культурних і мовних контактів між німецькомовними та слов'янськими народами, які відбувалися впродовж століть і продовжують формувати мовні системи сучасних слов'янських мов.

3.3 Роль мовного посередництва в процесі запозичення

Мовне посередництво відіграє одну з ключових ролей у процесі запозичення лексем з інших мов, оскільки саме через це явище може бути здійснений шлях адаптації і трансформації слів перед їх потраплянням до української мови. У контексті німецькомовних запозичень, роль мовного посередництва виявляється особливо важливою, оскільки запозичення не завжди були прямими. У багатьох випадках слова з німецької мови проникали до української через інші мови, що зумовлювало певні зміни як у формі, так і в семантиці запозичених елементів.

Германізми в українській мові, тобто лексеми, що походять з німецької мови, можуть бути класифіковані за кількома критеріями. Один із найбільш важливих критеріїв — це шлях, яким вони потрапили в українську мову. Виходячи з цього,

можна виділити три основні типи запозичень: прямі; ті, що прийшли через мови-посередники; та слова, які самі були раніше запозичені німецькою мовою з інших мов і вже через неї потрапили в українську.

Прямі запозичення є першою та найпростішою формою запозичень. Вони характеризуються тим, що лексеми з німецької мови були перейняті українською мовою без жодних змін або з мінімальними адаптаціями. Такий тип запозичень зазвичай зберігає оригінальне значення слова та його фонетичну форму. Прикладами таких запозичень є терміни, що позначають нові технології або реалії, які потрапили до української культури безпосередньо через прямий контакт з німецькою мовою, наприклад, у сфері науки та техніки.

Наприклад, лексема *бюстгальтер* — запозичення з німецької мови (н. 'Büstenhalter' складається з основ іменника 'Büste' «бюст» і дієслова 'halten' «тримати») [95, с. 315] або *гільза* — запозичення з німецької мови (нім. 'Hülse' «оболонка, гільза» пов'язане з дієсловом 'hehlen' «приховувати») [95, с. 514].

Другий тип запозичень передбачає наявність мов-посередників, через які германізми проникли в українську мову. У цьому випадку посередництво мало значний вплив на лексичну та фонетичну адаптацію слова, а також на його семантику. Польська мова є найбільш вагомим посередником у цьому процесі, що пояснюється тривалими історичними, політичними та культурними зв'язками між Україною і Польщею. Багато німецьких слів спершу потрапляли до польської мови, де вони адаптувалися під польські мовні норми, і вже згодом ці адаптовані форми запозичувалися українською. Яскравим прикладом цього є слово *нирка*, яке прийшло через польське 'nyra', ['nyrka'], 'nerka', ['nera'], що, в свою чергу, походить від німецького (свн. нвн.) 'Niere' [98, с. 90].

Окрім польської, в мовному посередництві також брали участь інші мови, зокрема російська, словацька, чеська, угорська та ідиш. Наприклад, слово [*фршиит*] (нім. 'Frist'), яке означає «строк, термін», могло проникнути до української через

польське ‘frysz’, ‘fryst’ «відкладення справи, судовий термін» або через ідиш [100, с. 132]. Такі випадки демонструють, що запозичення через посередництво можуть бути складними й багатоступеневими, особливо коли мов-посередників було кілька, і кожна з них вносила свої зміни у форму чи зміст слова.

Третій тип запозичень передбачає ситуації, коли німецька мова виступає проміжною ланкою у процесі передачі лексем з інших мов, таких як латинська, французька чи італійська, і згодом ці лексеми потрапляли в українську мову вже через німецьке посередництво. Це явище особливо характерне для термінологічного апарату в галузях науки, культури та мистецтва, де німецька мова історично виконувала функцію важливого «посередника» між західноєвропейськими та слов'янськими мовами. Такі запозичення нерідко відображають складний процес переходу слова через декілька мовних систем, перш ніж воно інтегрується в українську лексику. Наприклад, слово *штат*, що означає «склад працівників» або «адміністративна одиниця», було запозичено з німецької мови (н. ‘Staat’ «держава»), за російського посередництва, але саме слово має латинські корені (слат. ‘status’) [100, с. 473].

Прикладом подібного запозичення є слово *адмірал*. Спочатку воно потрапило в німецьку мову з французької (‘admiral’), яка запозичила його з арабського виразу ‘amir ar-rahl’, що означає «командир транспорту». Згодом це слово перейшло в українську, де набуло форми *адмірал*, ставши загальноновживаним терміном у військово-морській термінології [95, с. 49]. Інший цікавий приклад – це *аквамарин*, мінерал, який отримав свою назву через схожість із кольором морської води. Німецьке слово ‘Aquamarin’ походить від латинського виразу ‘aqua marīna’, що буквально перекладається як «морська вода». Ця лексема потрапила в українську завдяки німецькому посередництву, що відображає тісні культурні та наукові зв'язки між європейськими мовами [95, с. 55].

У медичній термінології можемо побачити подібний процес запозичення на прикладі слова *амбулаторія*. Це слово прийшло в українську через німецьке ‘Ambulatorium’, яке має латинські корені — ‘ambulātōrius’, що означає «пересувний» або «той, що рухається». Спочатку цей термін використовувався для позначення місця, де здійснюється лікування без стаціонарного перебування пацієнтів, і став широко вживаним в українській медичній сфері [95, с. 67].

Запозичення з німецької також торкнулися технічних термінів. Наприклад, *грамофон* — це слово, яке з’явилося в українській мові завдяки німецькому ‘Grammophon’. Воно утворене від двох грецьких слів: ‘γράμμα’ («літера, запис, письмо») і ‘φωνή’ («звук, голос»). Така структура слова відображає принцип роботи грамофона як приладу для відтворення записаного звуку. Це слово стало невід’ємною частиною технічного словника на початку XX століття [95, с. 583]. Аналогічно, слово *нефрит*², що позначає мінерал, який у давнину вважали корисним для лікування ниркових захворювань. Німецький геолог А. Г. Вернер у 1794 році утворив термін ‘Nephrit’ від грецького слова ‘νεφρός’ — «нирка», і цей термін згодом увійшов в українську мову як назва дорогоцінного каменю [98, с. 81].

У побутовій лексиці можна також виявити запозичення через німецьке посередництво. Наприклад, слово *латунь*, яке означає сплав міді та цинку, могло бути запозичене як із німецької (‘Latun’), так і з італійської (‘lattice’), що свідчить про можливість мультинаціонального впливу на формування української термінології в галузі матеріалознавства [97, с. 201]. Слово *паспорт* є ще одним прикладом опосередкованого запозичення, що дійшло до української мови через німецьке ‘Paßport’. Це слово має французьке походження (‘passeport’) і буквально означає «дозвіл на прохід через порт». У сучасній українській мові *паспорт* став загальноживаним поняттям, що позначає офіційний документ, необхідний для подорожей та ідентифікації особи [98, с. 307].

Таким чином, третій тип запозичень ілюструє складні лінгвістичні та культурні процеси, які вплинули на розвиток української мови, зокрема в термінологічній сфері, де німецька мова часто слугувала провідним містком для засвоєння іншомовних лексем.

Аналіз емпіричного матеріалу показує, що серед германізмів, які потрапили до української мови через мовне посередництво, більшість були запозичені саме через польську мову. З 133 одиниць, де було зазначене мовне посередництво, 113 лексеми були запозичені через польську, що становить 84,96% від усіх випадків. Інші мови-посередники, такі як російська, словацька чи чеська, мають значно менший вплив. Наприклад, лише 13 лексем було запозичено через російську, що становить 9,77%, тоді як через ідиш та угорську лише по одній лексемі (див. Рисунок 13 та Таблиця 5).

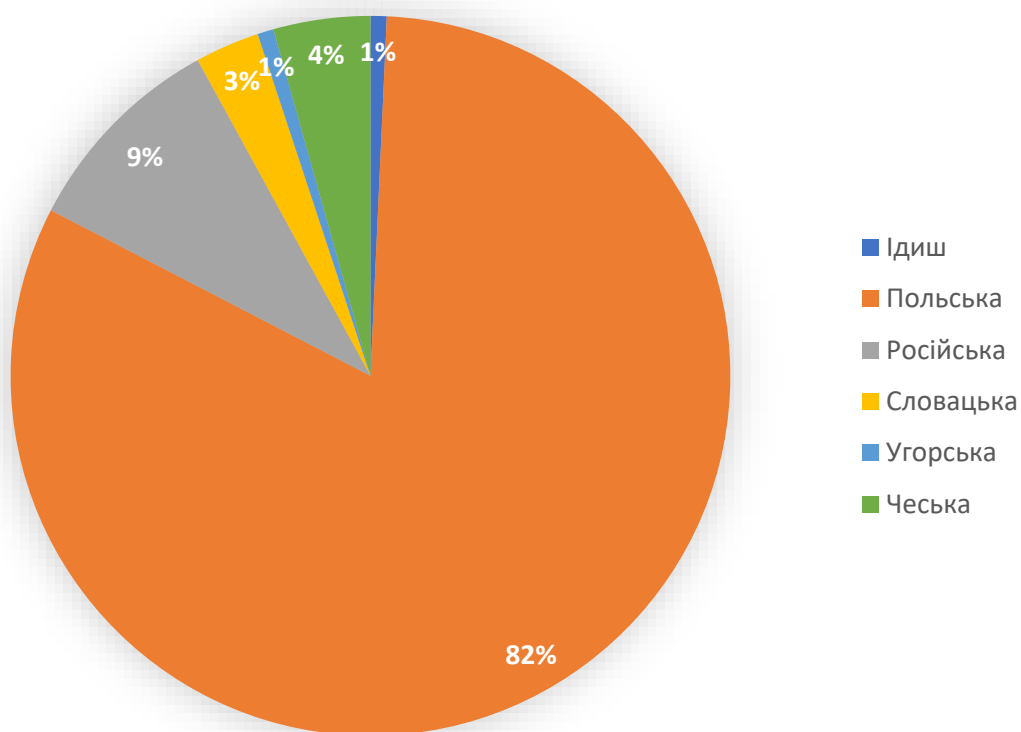


Рисунок 13. Класифікація германізмів за посередництвом

Нижче наведені деякі із запозичень, посередництво яких було вказано.

Наприклад, слово *figa* (бот.) «інжир» — запозичене з німецької мови (свн. ‘vīge’ (двн. ‘fīga’)), можливо, через польську (п. слц. вл. нл. ‘figa’); [100, с. 94].

*хвиля*¹ — запозичене з німецької мови (н. ‘Welle’ «хвиля, вал; циліндр») через посередництво польської (п. ‘fala’ «хвиля») [100, с. 165].

цвях — запозичене з німецької мови (н. ‘Zweck’ «ціль; цвях», ‘Zwecke’ «цвях», бав. [‘Zwack’]) через посередництво польської (п. ‘ćwiek’, [‘ćwięk’, ‘ćwiok’, ‘ćwak’]) [100, с. 233].

*шельма*¹ «шахрай» — запозичене з німецької мови (свн. снн. ‘schelm(e)’ «лиходій, пройдисвіт», н. ‘Schelm’ «шельма, шахрай») через посередництво польської (п. ‘szelma’ «шахрай») [100, с. 404].

[шумшевий] «замшовий» — запозичене з німецької мови (н. ‘Sämischleder’, свн. ‘semisch leder’ «замша», (букв.) «замшева шкіра») (можливо, через словацьке посередництво (ч. слц. ‘semišový’)) [100, с. 415].

[шермір] «фехтувальник» — запозичене з німецької мови (н. ‘Schirmer’ «захисник; покровитель» походить від дієслова ‘schirmen’ «захищати»), можливо, за чеським (ч. ‘šermír’ «фехтувальник») або польським посередництвом (п. ‘szermierz’ «фехтувальник; борець») [100, с. 409].

Таблиця 5

Класифікація германізмів за посередництвом

Мовне посередництво	Кількість запозичень		
	абсолютна (од.)	відносна (%)	
		відносно слів з вказаним посередництвом (133 од.)	відносно всього матеріалу (1077 од.)
Польська	113	84,96%	10,49%
Російська	13	9,77%	1,21%
Чеська	6	4,51%	0,56%
Словацька	4	3%	0,37%
Угорська	1	0,75%	0,09%
Ідиш	1	0,75%	0,09%

Варто зазначити, що у багатьох випадках посередництво мови залишається припущенням. Часто дослідники вказують на можливі варіанти мовного посередництва без остаточної впевненості, адже межі між мовами є умовними, а багато з них мають спільні корені або перебували під взаємним впливом протягом століть. Наприклад, слово *[шовдер]* («шинка з передньої свинячої ноги»), що є фонетично адаптованим запозиченням з німецької мови (н. ‘Schulter’ «плече» (свн. ‘schulter’, ‘schulder’ «тс.», двн. ‘scultra’), могло бути запозичене як через польську (п. ‘szoldra’ «шинка»), так і через угорську (‘sódar’, ‘soldar’, ‘solder’ «тс.») [100, с. 450], що демонструє складність встановлення точного посередника.

Таким чином, мовне посередництво є складним та багатограним процесом, що впливає на адаптацію запозичених слів у новій мовній системі. Запозичення можуть зазнавати значних змін як на рівні фонетики, так і на рівні семантики, що, у свою чергу, ускладнює процес виявлення точних шляхів їх проникнення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проаналізовані дані свідчать про те, що процес запозичення лексики з німецької мови в українську є складним і багатофакторним. У ході цього процесу не лише збагачується лексичний склад української мови, а й відбуваються суттєві зміни в семантичній структурі запозичених слів. З’ясовано, що германізми можуть проходити кілька стадій адаптації, які включають як просте перенесення значень, так і їхню подальшу трансформацію та вузькоспеціалізоване використання в новому культурно-мовному середовищі.

Дослідження свідчить, що деякі німецькі запозичення зберігають свої первісні значення, що вказує на стабільність цих лексем у мовній системі української мови. Такі слова, як курорт, заповнюють семантичні прогалини, оскільки їхні значення відповідають потребам української культури. Водночас інші слова, як-от дрімба або люфт, набули нових значень, які відрізняються від

німецьких, зумовлені соціально-культурною специфікою мовного середовища реципієнта.

Одним із важливих аспектів таких змін є те, що запозичення піддаються модифікаціям залежно від сфери вживання. Наприклад, професійні або технічні терміни, такі як люфт, можуть змінювати значення через потреби спеціалізованого використання. Водночас побутова лексика, як-от нипати, адаптується під конкретні культурні умови, часто зазнаючи повної семантичної переоцінки. Ці явища демонструють, що запозичені слова не є статичними елементами, а активно змінюються у процесі використання в новому мовному середовищі.

Фактор часу також має значний вплив на функціонування запозичень. У міру розвитку суспільства застарілі германізми, які втратили свою актуальність, поступово виходять з ужитку або зазнають перетворень у значеннях, що відповідають сучасним реаліям. Таким чином, еволюція мови пов'язана з адаптацією запозичень під змінні умови суспільства, що підтверджує нерозривний зв'язок між мовою та життям її носіїв.

Процес адаптації німецьких запозичень до української мовної системи є складним явищем, що відбувається під впливом культурного контексту, сфери вживання та зміни часових умов. Він демонструє, що запозичені слова не просто інтегруються, а зазнають глибоких трансформацій, забезпечуючи динамічний розвиток і збагачення української мови.

У підрозділі 3.2 наведено детальний аналіз багатовікової взаємодії між німецькою мовою та іншими слов'янськими мовами. Процес взаємовпливу охоплював різноманітні аспекти мовної структури, серед яких лексика, синтаксис та фразеологія. Лінгвістичний обмін між німецькою та слов'янськими мовами зумовлювався культурними, торговельними та політичними зв'язками, що варіювалися за інтенсивністю та характером залежно від географічного та історичного контексту.

Польська та чеська мови, зокрема, мали тривалі контакти з німецькомовними регіонами та виступали посередниками в мовному обміні, запозичуючи та передаючи німецькі лексичні, фразеологічні й синтаксичні елементи. Схожі процеси спостерігались і в південнослов'янських мовах, таких як сербська, хорватська та словенська, де германізми часто стосувалися військової, ремісничої та адміністративної лексики.

Загалом, аналіз показує, що німецька мова значно вплинула на слов'янські мови, не тільки як джерело запозичень, але й як посередник у міжмовних контактах. Цей багатoshаровий процес є важливим свідченням тісних культурних зв'язків і його наслідки залишаються помітними у сучасних мовах, відображаючи тривалу історію лінгвістичних та культурних обмінів між німецькомовними та слов'янськими народами.

Мовне посередництво лексичних запозичень з німецької мови в українську, що було розглянуте в підрозділі 3.3 демонструє складний і багатoshаровий процес адаптації. Важливість мовного посередництва полягає в тому, що воно дозволяє пояснити не лише факт запозичення, але й особливості трансформацій, які зазнає слово при входженні до нової мовної системи. У випадку германізмів, зокрема німецьких лексем, мовне посередництво виступає як адаптивний механізм, що відображає історичні та культурні взаємозв'язки між українською та іншими мовами.

Запозичення можна розділити на три типи:

1. Прямі запозичення, що проникають з німецької мови безпосередньо, зберігаючи оригінальну семантику та фонетику. Такі слова зазвичай належать до сфер, де домінував прямий культурний або технологічний вплив Німеччини, наприклад, у галузях науки, техніки, медицини та побуту. Типовими прикладами є бюстгальтер та гільза, які увійшли до української лексики без значної модифікації.

2. Запозичення через мовне посередництво, що проходять адаптацію через інші мови, здебільшого польську. Польська мова відігравала значну роль як місток для запозичень через історичні, культурні та політичні зв'язки. Цей тип посередництва призводить до видозмін лексем як на рівні значення, так і на рівні звукової форми, відповідно до фонетичних та граматичних норм польської мови. Наприклад, слово нирка, яке походить з німецького 'Niere', увійшло до української мови через польські форми 'пуга', 'pyrka', що ілюструє фонетичну адаптацію, притаманну польській мові.

3. Запозичення через німецьку як проміжну ланку для слів, що спершу були запозичені німецькою з інших мов. Внаслідок інтенсивних контактів німецька мова часто слугувала каналом передачі латинських, французьких чи італійських термінів у слов'янські мови, зокрема й українську. Слова адмірал, аквармарин та амбулаторія ілюструють цей тип запозичень, коли лексеми проходять етапи адаптації у різних мовних системах, зберігаючи зв'язок з їхнім початковим значенням та походженням.

Емпіричні дані свідчать про те, що 84,96% запозичень з німецької мови, які мали посередника, потрапили до української через польську мову. Інші посередницьки, як-от російська, словацька, чеська, угорська та ідиш, мали обмежений вплив, з частками від 0,75% до 9,77%. Це підтверджує домінантну роль польської мови як основного каналу, через який здійснювалися німецько-українські лексичні впливи. Наприклад, слово фіга запозичене через польське 'figa', з початкової німецької форми 'vīge'. Складність класифікації запозичень також зумовлена наявністю багатоступеневих процесів, коли слово проходило через кілька мов-посередників, як це видно зі слова шовдер («шинка»), яке могло бути запозичене через польську або угорську.

Таким чином, мовне посередництво відіграє роль адаптаційного механізму, що сприяє інтеграції іншомовних елементів у лексику української мови. Запозичені

лексеми не лише збагачують українську мову, але й демонструють складну систему взаємодій між європейськими мовами, що відбувалась через історичний, культурний та науковий обмін.



ВИСНОВКИ

У межах виконаного дослідження було розкрито особливості мовної взаємодії між українською та німецькою мовами через призму запозичень, які відбулися впродовж тривалого періоду історичного розвитку. Цей процес є складним і багатограним, включає не лише лексичні, але й структурні, морфологічні та фонетичні впливи на українську мову, що вказує на тісну міжмовну взаємодію.

Під час дослідження було виконано завдання, які були поставлені на початку роботи у вступі, а саме:

Була проаналізована наявна теоретична література, яка відноситься до проблеми німецькомовних запозичень в українській мові та визначені основні положення теоретичного підґрунтя, які використовувались під час подальшого практичного аналізу.

Корпус лексичних одиниць української мови, запозичених з німецької був дібраний та укладений методом суцільної вибірки зі «Словника іншомовних слів» редакції С. М. Морозова та Л. М. Шкарапути [64] та «Етимологічного словника української мови у семи томах» під редакцією О. С. Мельничука [58; 59; 60; 61; 62; 63] у кількості 1077 одиниць. Після чого слудував комплексний аналіз матеріалу на лексико-семантичному, морфологічному та фонетичному рівнях.

У теоретичному (першому) розділі було обґрунтовано основні підходи та методологічні засади дослідження мовних контактів, класифіковано їх види, типи та функції. Визначено, що запозичення є результатом культурних, соціальних та політичних процесів, і найефективнішим способом вивчення їхніх наслідків є поєднання діахронічного та синхронічного підходів. Це дозволяє оцінити як історичний контекст запозичень, так і їхню актуальну функцію в сучасній українській мові. Встановлено, що мовні контакти української і німецької мов мають давнє коріння, а серед посередників найважливішу роль відіграє польська мова.

У другому розділі детально проаналізовано лексико-семантичну адаптацію німецькомовних лексем в українській мові. Виявлено різні рівні інтеграції германізмів: від морфологічного пристосування до української граматики до стилістичних змін, які відображають емоційне забарвлення та стилістичну функцію запозичених слів у новій мовній системі. Проведений тематичний аналіз показав, що найчисельнішою групою є професійна лексика, що свідчить про потребу української мови в спеціалізованій термінології для відображення процесів модернізації та інтеграції у світовий науковий простір. Розглянуто вплив німецьких запозичень на морфологічну структуру української мови, зокрема пристосування іменників до категорій роду, числа, та адаптацію суфіксів до українських морфологічних норм. Також досліджено фонетичну адаптацію германізмів, що відображає різницю фонологічних систем обох мов. Було встановлено, що особливості фонетичної адаптації запозичених слів залежать від типу звукових відповідників та наявності прямих аналогів у фонології української мови. Значний вплив у цьому процесі також відіграли польська та інші посередницькі мови.

У третьому розділі дослідження підтверджує, що німецькі запозичення в українській мові виконують важливу функцію у процесах мовної модернізації та відображають динаміку соціальних, економічних і культурних змін. Вони не тільки задовольняють потребу у спеціалізованій термінології, а й сприяють збагаченню лексичного та морфологічного складу української мови. Адаптація германізмів є прикладом відкритості української мови до інших мовних впливів, водночас зберігаючи національну ідентичність через модифікацію запозичених елементів. Особливу увагу приділено ролі мовного посередництва у процесі запозичення, де найвагомішу функцію виконує польська мова, виступаючи основним каналом для надходження німецьких запозичень в українську. Запозичення через мовне посередництво охоплюють зміни на рівні значень і звукової форми, демонструючи складність і багатоступеневість цього процесу.

Таким чином, проведене дослідження зробило важливий внесок у розуміння процесів мовної взаємодії між українською та німецькою мовами, розкриваючи їх багатогранний характер та специфіку адаптації іншомовних елементів в українській мові. Отримані результати можуть слугувати основою для подальших досліджень у галузі міжмовної взаємодії, особливо у сфері лінгвокультурної адаптації, морфологічної інтеграції та соціолінгвістичних аспектів запозичень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. *Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посібник*. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 251 с.
2. Вайнрайх У. *Мовні контакти (стан і проблеми дослідження)*. Київ: Видавництво при Київському держ. ун-ті «Вища школа», 1979. 264 с.
3. Волков А. Синхронія // *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
4. Гвоздяк О. М. Німецькі лексичні запозичення в українських закарпатських говірках // *Studia Linguistica*. Київ, 2011. Ч. 1 (5). С. 362–368.
5. Гвоздяк О. М., Меліка Г. І. Вплив лінгвальної інтерференції в мультиетнічному просторі Закарпаття (Україна) // *Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. ст.* Ужгород: ТОВ «Борнео», 2004. Вип. 2. С. 36–44.
6. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ: Сімік, 2011. 272 с.
7. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови і етапи її розвитку / О. Горбач // *Gesammelte Aufsätze. Bd. III: Geschichte der ukrainischen Sprache*. München: Freie Ukrainische Universität, 1993. С. 45–52.
8. Горбач О. Німецькі позичені слова в українській мові: текст доповіді. Київ: Окремий відбиток, 1995. 24 с.
9. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство. Київ: Центр навчальної літератури, 2006.
10. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.]* / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995.

11. Жлуктенко Ю. А. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1966. 135 с.
12. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства. Київ: Вища школа, 1974. 155 с.
13. Їжакевич Г. П. Українсько-російські мовні зв'язки радянського часу. Київ: Наукова думка, 1969. 304 с.
14. Кобилянський Б. В. До вивчення германізмів і полонізмів в українській мові // *Мовознавство*. 1976. № 6. С. 31–35.
15. Козоріз І. С. Освітлення проблеми пуризму на прикладі української та німецької мов // *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2 книга. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 108–111.
16. Костюк Д. В. Польська мова – посередник германізмів в українській мові у XVII ст. // *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доп.* / Ужгор. ун-т. АН УРСР. Інститут мовознавства; гол. ред. Й. О. Дзендзелівський. Ужгород, 1982. С. 131–132.
17. Кочерган М. П. *Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 368 с.
18. Кочерган М. П. *Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти*. Київ: Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с. (Альма-матер).
19. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови // *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 19–23.
20. Кочерган М. П. *Основи зіставного мовознавства: підручник*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с. (Альма-матер).
21. Кошкарьова Л. С. Історична взаємодія німецької та української мов / кафедра германської філології ДНУ, 2010. URL:

<http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=20061&chapter=1> (дата звернення: 18.11.21).

22. Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. Німецькі лексичні запозичення у бойківському говорі: кількісний, тематичний і соціолінгвістичний аспект // Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. 2013. № 33. С. 385–398.

23. Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. *Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич: Посвіт, 2011. 122 с.

24. Манакін В. М. Зміст та принципи контрастивної лексикології близькоспоріднених мов: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ: НАН України, 1994. 48 с.

25. Маркевич І. І., Редичук Н. С. Лексика і фразеологія // *СУЛН*. Київ: Наукова думка, 1973. С. 147–148.

26. *Методологічні питання мовознавства* / ред. кол.: І. К. Білодід, О. С. Мельничук, О. Ф. Дем'яненко та ін. Київ: Наукова думка, 1966. С. 134–145.

27. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень // *Мовознавство*. 1984. № 1. С. 19–25.

28. Муромцева О. Г. Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини 19 – початку 20 ст. // *Мовознавство*. 1983. № 6. С. 18–25.

29. Муромцева О. Г. *Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст.* Харків: Вища школа, 1985. 152 с.

30. Муромцева О. Г., Скачкова В. В. Українсько-німецькі мовні контакти. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. С. 682–683.

31. Нариси з історії українського словотворення: (компаративно-суфіксальна деривація іменників): монографія / В. М. Ліпич, Н. М. Правда; Бердян. держ. пед. ун-т, Запоріж. нац. ун-т. Бердянськ (Запоріж. обл.); Запоріжжя: Ткачук О. В., 2016. 219 с. Бібліогр.: с. 199–219.
32. Олексієнко С. І. Про лексико-семантичний розвиток запозичень // *Мовознавство*. 1976. № 3. С. 60–66.
33. Олексієнко С. І. Про спробу освоєння лексичних запозичень // *Мовознавство*. 1974. № 6. С. 46–49.
34. Пиц Т. Б. До проблеми адаптації німецьких слів південно-західними говорами української мови // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 58. С. 17–20.
35. Пиц Т. Б. До проблеми дослідження німецьких запозичень в українській говірковій лексиці // *Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. № 35. С. 281–284.
36. Пиц Т. Б. Східнонімецькі назви ремісників та їхнє поширення у польській, білоруській і українській мовах XIV–XVII ст.: дис. канд. філол. наук: 10.02.17: Ін-т мовознавства НАН України. Львів, 2008. 205 с.
37. Потебня О. О. *Думка і мова*. 2-ге вид. з портр. авт. Харків: Тип. А. Дарре, 1892. VI, 228 с.
38. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
39. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Київ: Вища школа, 1988. 328 с.
40. Семчинський С. В. Про лінгвістичну специфіку субстрату (характер слов'яно-східнороманської мовної взаємодії) // *Studia Linguistica*. Київ: 'Київський університет', 2012. № 6. С. 28–37.

41. Соколова С. О. Полілінгвальний мовний ландшафт міста в сприйнятті киян // *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. С. 406–414.
42. Тараненко О. О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х — 1990-і роки): старі і нові проблеми // *Мовознавство: тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців*. Харків: Око, 1996. С. 23–24.
43. Тараненко О. О. Українсько-російські мовні контакти. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um129.htm> (дата звернення: 18.11.21).
44. Ткаченко О. Б. Міжмовні контакти української мови. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um46.htm> (дата звернення: 18.11.21).
45. Товстенко В. Р. Мовні контакти та явище двомовності / Інститут української мови НАН України, відділ лексикології та комп'ютерної лексикографії. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75562/99-Tovstenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.11.2021).
46. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
47. Чепіна І. П. Староукраїнська реміснична лексика // *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 40–46.
48. Чоботарьова Н. Е. Сучасний стан та функціонування німецькомовних запозичень в українській мові / Н. Е. Чоботарьова // *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2016. Т. 1, № 8. С. 131–134. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/2225> (дата звернення: 18.11.2022).
49. Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В. *Сучасна українська мова: Довідник* / за ред. О. Д. Пономаріва. 2-ге вид. Київ: Либідь, 1996. 320 с.
50. Шелудько Д. І. Німецькі елементи в українській мові / Д. І. Шелудько // *Збірник комісії для дослідження історії української мови*. Київ, 1931. Т. 1. С. 1–60.
51. Штурнак О. Мовні контакти як об'єкт вивчення // *Телевізійна радіожурналістика*. 2009. Вип. 8. С. 119–130.

52. Яким З. М. Німецько-українські лінгво-культурні взаємини XVI–XIX ст. та історичні передумови їхнього виникнення // *Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. № 23. С. 215–217.

53. Яременко В., Сліпушко О. *Новий словник української мови у трьох томах: 200000 слів*. Київ: Видавництво «Аконіт», 2006. Т. 3. 862 с.

54. Bartoli M. Substrato, superstrato, adstrato, “*Rapport au 5-me Congres international des linguists*”, Bruges, 1939.

55. Bellmann G. Slavoteutonica: Lexikal. Untersuchungen z. slaw.-dt. Sprachkontakt im Ostmitteldt / G. Bellmann. Berlin: de Gruyter, 1971. 356 S.

56. Bellmann G. Sprachkontakt und Semantik // Meid W., Heller K. Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und Bewusstseinsstruktur. *Eine Sammlung von Studien zur sprachlichen Interferenz*. Innsbruck, 1981. S. 9–18.

57. Besters-Dilger J. Deutsche lexikalische Entlehnungen im Ukrainischen: zur Frage der polnischen Vermittlung und heutigen Aktualität / J. Besters-Dilger // *Crossroads of Cultures: Central Europe*. Brno, 2002. S. 25–51.

58. Claudia Riehl. Sprachkontaktforschung. Eine Einführung. Tübingen, 2004.

59. Clyne M. „Sprachkontakt / Mehrsprachigkeit“ // Althaus H.P. (Hg.). *Lexikon der germanistischen Linguistik IV*. Tübingen, 1980. S. 641–646.

60. Conrad R. (Hg.). *Lexikon der sprachwissenschaftlicher Termini*. 2., unveränderte Auflage. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1988. 401 S.

61. Coseriu E. „Sprachliche Interferenzen bei Hochgebildeten“ // *Sprachliche Interferenzen*. 1977. S. 77–100.

62. Danzl L. *Kontrastive Lexikologie der deutschen und ukrainischen Sprachen*. 2016. 398 S.

63. DUDEN *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim–Wien: Dudenverlag, 2011. 2112 S.
64. Duličenko A. D. „Kleinschriftsprachen in der slawischen Sprachenwelt“ // *Zeitschrift für Slawistik*. 1994. Bd. 39.
65. Filatova N. Ukrainisch im Kontakt mit anderen europäischen Sprachen. *Englische, deutsche, russische Entlehnungen im Bereich der Politik*. Charkiw, 2021. S. 292.
66. Fleischer W., Michel G. *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1975. 394 S.
67. Haugen E. *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966.
68. Hladíková J. „Složená slova přejatá z němčiny a Jungmannův Slovník česko-německý“. URL: <https://web.archive.org/web/20140427073605/http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6590> (дата звернення: 15.07.22).
69. Höfinhoff M. *Deutsche Entlehnungen im Ukrainischen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert: Bestand und Entwicklung bis zur Gegenwart*. Wien: Praesens Verlag, 2006. 359 S.
70. Huber W. „Interferenz und Syntax“ // Kolb H., Laufer H. (Hg.). *Sprachliche Interferenz. Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Niemeyer, 1977. S. 57–76.
71. Juhász J. *Probleme der Interferenz*. Budapest: Akademiai Kiadó, 1977. 174 S.
72. Kaestner W. *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen*. Teil I. Leipzig, 1939. 609 S.
73. Kazhan Y. M. „Entwicklung der soziokulturellen Kompetenz der Lehramtsstudierenden auf der Grundlage der Funde zum Thema „Deutsche Spuren in der Ukraine“ // *Освітній вимір*. 2020. Випуск 2 (54). С. 56–69.

74. Kiparsky V. *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*. Helsinki: Finnische Literaturgesellschaft, 1934. 329 S.
75. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, 1953. Reprint, Mouton, The Hague, 1963.
76. Lewandowski T. *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg: Quelle & Meier, 1994. B. 1–3. 1287 S.
77. Lopuschanskyj W., Pyts T. Deutsche lexikalische Entlehnungen im Bojkischen // *Транскультурні студії австрійсько-українських літературних, культурних та мовних контактів*. Дрогобич: Посвіт, 2012. Т. 1. С. 38–54.
78. Major O. Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten. *Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen*. München: Ukrainische Freie Universität, 1999. Bd. 3. S. 59–67.
79. Melika G. „Spracherhaltung und Sprachwechsel bei den deutschen Minderheiten von Transkarpatien“ // *Sprachinselforschung: Eine Gedenkschrift für Hugo Jedig*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1994. S. 289–301.
80. Němčina vs. čeština a germanismy. URL: <https://web.archive.org/web/20140427010425/http://www.nemecketexty.cz/2014/04/nemcina-vs-cestina-a-germanismus/> (дата звернення: 15.07.22).
81. Newerkla S. M. *Sprachkontakte Deutsch–Tschechisch–Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im tschechischen und slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2004. Zweite, durchgehend überarbeitete und aktualisierte Auflage 2011. 782 S.
82. Oksaar E. „Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung“ // Besch W., Reichmann O., Sonderegger S. (Hrsg.). *Handbuch zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (HSK)*. Berlin, 1986. S. 845–854.
83. Pfitzner J. *Der Anglizismus im Deutschen*. Metzler, 1978. 254 S.
84. *Piginization and Creolization of Languages*. Cambridge, 1971.

85. Polenz P. von. Fremdwort und Lehnwort wissenschaftlich betrachtet // P. Braun (Hrsg.). *Fremdwort-Diskussion*. München, 1979. S. 18–30.
86. Richhardt R. Polnische Lehnwörter im Ukrainischen. *Berlin*, 1957. 122 S.
87. Rudolf R. Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien: VWGÖ, 1991. 370 S.
88. Simons G. F., Fennig C. D. (Eds.). *Ethnologue: Languages of the World*. 26th edition. Dallas, Texas: SIL International, 2023. URL: <https://www.ethnologue.com/> (дата звернення: 27.09.2024).
89. Słownik języka polskiego, PWN. URL: <http://sjp.pwn.pl/slowniki/germanizm.html> (дата звернення: 15.07.22).
90. Thomason S. *Language Contact — An Introduction*. Edinburgh University Press, 2001.
91. Thomason S., Kaufman T. *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. University of California Press, 1988.
92. Volland B. *Französische Entlehnungen im Deutschen*. Tübingen, 1986. 211 S.
93. Wildgen W. *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Berlin: de Gruyter Verlag, 2003. 25 S.
94. Winford D. *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell, 2002.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

95. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1: А–Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1982. 632 с.
96. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 2: Д–Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1985. 572 с.
97. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Складенко, О.

Б. Ткаченко; Уклад.: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова та ін.; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1989. 553 с.

98. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 4: Н–П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Уклад.: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін.; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 2003. 657 с.

99. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Уклад.: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова та ін.; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 2006. 705 с.

100. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 6: У–Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Уклад.: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов та ін.; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 2012. 568 с.

101. Словник іноземних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.